

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

SARTRE VAROLUŞÇULUĞUNDA ÖZGÜRLÜĞÜN YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Mürüvvet TOKSOY ÇİFTÇİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN

HAZİRAN, 2013
MUĞLA

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

SARTRE VAROLUŞÇULUĞUNDA ÖZGÜRLÜĞÜN YERİ

Mürüvvet TOKSOY ÇİFTÇİ

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 28.06.2013

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 31.05.2013

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Sabahattin ÇEVİKBAS

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ali AKAR

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

HAZİRAN, 2013

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 10./05/2013 tarih ve 500/4 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesine göre, Fehife..... Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Nispet Tokyay Ciftci.....'in "Sartre Varoluşu ve İnanışın Yeri....." adlı tezini incelemiş ve aday 31./05/2013 tarihinde saat 16:00da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 70 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..kabul.. olduğuna oy...birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN

Üye
Prof. Dr. Sabahattin ÇEVİKBAŞ

Üye
Prof. Dr. Ali AKAR

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Üniversite Öğrencilerinin Suçluluk ve Utanç Kavramlarının İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28.../06/2013

ADI SOYADI

İMZASI

M. Gürmet Toksoy Ciftci

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : Toksoy Çiftçi

Adı : Mürüvvet

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Sartre Varoluşçuluğunda Özgürlüğün Yeri

Y. Dil : The Place of Freedom in Sartre's Existentialism

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta

Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 31/05/3013

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Şahabettin YALÇIN

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI:

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Sartre'in Varoluşçuluğu ve Varlık Fikri
2. Sartre Varoluşçuluğunda Özgürlük Kavramı
3. Özgürlük – Sorumluluk İlişkisi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Özgürlük
2. Sorumluluk
3. Bulantı
4. Varoluşçuluk

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Freedom
2. Responsibility
3. Existentializm

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 28/06/2013

ÖZET

İnsan kendini olanakları ölçüsünde gerçekleştirdiği şekliyle var olur. Sartre'ın varoluş kuramı özsüz olması itibariyle varlığa yabancılaşmasına sebep olur. Dolayısıyla insanın yarattığı her şey onda bulantı duygusunu oluşturur.

Sartre'da insan kendini yaratan, geliştiren, özünü oluşturan bir varlıktır. Özgürlük kavramı Sartre felsefesinde çok önemli bir yere sahiptir çünkü özgürlük, kendi varoluşunu kendi seçimleriyle oluşturacak insanın çıkış noktasıdır.

“Kendinde varlık” zıtlıkların yoksunluğu, cansızlığı ve kendinde yi tanımlar. Oysaki “kendisi için varlık” ın temel özelliği zıtlıklar ve diyalektiklerdir. İnsan yaşamını kendisi yaratır ve bu nedenle varoluş özden önce gelir. İnsanın kendi varoluşunu seçmesi, bir tür varoluşun meydana getirilmesidir. Sartre'a göre özgürlük ve seçim kararları ilgili bir durumdur ve bir tür karşılıklı koşullanma ilişkisi içindedirler. İnsanın özgürlüğü beraberinde sorumluluğu da getirir.

“Kendinde varlık”, “kendisi için varlık” tan önce gelir. “Kendinde varlık” eksiksiz varlıktır. Değişmez ve kendi kendine tamdır, oluştan yoksundur, varlığının sebebi yokluktur. Tamlığa ve ölümsüzlüğe sahiptir, yaratılmamıştır. Oysa “kendisi için varlık” “kendinde varlık” olmadan anlaşılabilir ve hiçlik sayesinde “kendinde varlıktan” meydana gelir.

Sartre'a göre “kendisi için varlık”, bilinçlidir. İnsan bilinçli öznedir; insan var olduğunun bilincindedir, insanın varlığı kendini bilmektedir. Bundan dolayı, insana önceden verilmiş bir özden bahsetmek mümkün değildir. Bilinçli bir varlık olan insanın sonsuz değişme kapasitesi vardır.

Sartre'ın özgürlük anlayışı insanlığı hedef alan, toplumsal sorumluluk bilincine götüren bir insanlık anlayışıdır.

ABSTRACT

In existentialist philosophy every person is identified by her individuality. Each individual realizes herself depending on her capacities. According to existentialism, human beings have no essences; that is, they create their own essences. In the process of realizing oneself, one is alienated to all other beings.

In Sartre's philosophy, human beings are the creators of their nature and essence. Because of this fact, the concept of freedom has a very important place in his philosophy. That is to say, in order for human beings to realize themselves, they must be free; in fact they have no other choices other than being free. In Sartre's words, "human beings have to be free".

Sartre's concept of freedom depends upon his view of being. He identifies two categories of being: being in itself and being for itself. Whereas being in itself is free of antitheses, being for itself is full of antitheses and oppositions.

Since in the philosophy of Sartre each individual creates her own essence, existence comes before essence. Each free individual chooses her own essence. In order to choose her own essence each individual has to make decisions. Therefore each individual has the responsibility of her choices and acts. She is not only responsible for her present choices and acts, but for the future choices and acts as well.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	ii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM- SARTRE'İN VAROLUŞÇULUĞU VE VARLIK FİKRİ	4
1. Sartre'in Varoluşçuluğu	4
I. En soi (Kendinde Varlık)	29
II. Pour – Soi (Kendisi için Varlık)	33
III. En – Soi Karşısında Pour – Soi.....	38
II. BÖLÜM - SARTRE VAROLUŞÇULUĞUNDA ÖZGÜRLÜK KAVRAMI 46	
1. Sartre ve Özgürlük.....	46
I. Özgürlük Sorununun Ortaya Çıkışı.....	49
II. Varoluş'un Özden Önce Gelmesi Ve Özgürlük.....	54
III. Özgürlük – Sorumluluk İlişkisi	57
SONUÇ	64
KAYNAKLAR	67

ÖNSÖZ

Özgür olmak; kendi başına kararlar alabilmek, aldığı kararları uygulayabilmek ve kararların sorumluluğunu üstlenebilmektir. Bu çalışmada Sartre’ın özgürlük anlayışı, insanlığı hedef alan, toplumsal sorumluluk bilincine götüren bir insanlık anlayışı olarak irdelenmektedir.

Çalışmayı, giriş bölümü, birinci bölüm ve ikinci bölüm olarak ayırdık. Giriş bölümünde; Sartre ve varoluşçuluğa genel bir bakış yapıldı. Birinci bölümde Sartre’ın varoluşçuluğu ve varlık fikri çerçevesinde ontolojisinin temel kavramlarından olan “kendinde varlık”,ve “kendisi için varlık” üzerinde durarak bu iki alanın birbirleri karşısındaki duruşlarını değerlendirmeye çalıştım.

İkinci bölümde Sartre varoluşçuluğunda özgürlük kavramı irdelendi. İnsanın tercihleriyle kendi yaşamı özgürce şekillendirme olanağına sahip olması ve bunun sonucunda oluşan sorumluluk kavramı ile aralarındaki ilişkinin genel bir değerlendirmesi yapıldı. Varoluşun özden önce gelmesi ve insanın özünü kendi seçimleri doğrultusunda yine kendisinin yaratması açıklanmaya çalışıldı. Dolayısıyla varoluşumuz kendi hayatlarımızı ve değerlerimizi yaratmada özgür olmamız anlamında özümüzü belirler.

Sonuç bölümünde de bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmam boyunca aradaki mesafeye rağmen desteğini benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Şahabettin Yalçın’a; yüksek lisansa başlamam için beni teşvik eden, konu ve içerik belirlemedeki yardımlarından dolayı değerli hocam Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan’a; tez süresince bana inanan, güç veren kardeşim Nihal Toksoy’a; her zaman yanımda olduğunu hissettiren eşim Tefik Fikret Çiftçi’ye; çalışmamın her aşamasında sevgi dolu varlıklarıyla bana destek veren kızlarım Sena, Sude ve Azra’ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mürüvvet TOKSOY ÇİFTÇİ

Muğla/2013

GİRİŞ

Varoluşçu felsefeye göre insan nedensellik yasaları tarafından belirlenmiş bir varlıktır ve özgürlük bu belirlenimden bir sıyrılma anlamında akıl sahibi ya da duygusal insanın istemli eyleminde ortaya çıkan bir görüngü olarak görülmektedir. İnsanlar kendi kimliklerini kendileri yaratırlar. İnsan, olduğu kişiden tamamiyle kendisi sorumludur, çünkü kendinden yattığının ötesinde bir varlık değildir.

Kişinin seçimlerinden sorumlu olması onun özgür olduğunu göstermektedir. İnsan özgürdür; çünkü her seçimi sadece ona aittir, kimse kişinin yaşamını etkileyemez. Bu özgürlük kökendedir, bırakılmış duygusu da özgürlüğün göstergesidir. Ne yapacağını bilmeyişi ve özünü oluşturmak sorumluluğu özgürlükle birlikte kendini aşma gerekliliğini de beraberinde getirir. Nietzsche’de de karşımıza çıkan kendini aşma düşüncesi, tüm varoluşçuların amacıdır.

Özgürlük bilince eşit olup, insanın özünü tanımlar: 'Özgürlük adını verdiğimiz şeyi, 'insan gerçekliği'nin varlığından ayırmak mümkün değildir. İnsan önce var olup, daha sonra özgür olmaz; insanın varlığı ile onun özgür-olması arasında hiçbir fark yoktur. Varoluşumuz, kendi hayatlarımızı ve değerlerimizi yaratmada özgür olmamız anlamında, özümüzü belirler. Yani tercihlerimizle hayatımızı şekillendiririz ve yaptığımız seçimler sorumluluklarımızı da beraberinde getirir.

İnsanın özü olmadığı ve varoluş önce gerçekleştiği için, insan önce kendini kurmalı ve özünü oluşturmalıdır. Kişilik ya da bilgi önceden yoktur. Kişi her ne yapacaksa, o zaman yaşam şekillenecektir. İnsanın kendini kurma çabası yavaş yavaş olacak ve her edim bunun bir parçası haline gelecektir.

Kendini varoluşçu kabul eden ve varoluşçular arasında önemli bir yere sahip olan Sartre'nin felsefesi üzerinden varoluşçuluğun ilkelerini açıklamaya çalışacağım. "varoluş özden önce gelir" sözü ile Sartre, insanı gerçekliği ile ele alır. Ona göre, ne

insanın kaderini belirleyen ve onu yaratan bir tanrı vardır, ne de insanın bir özü. Bırakılmışlık duygusu ve bu duygunun bulantısı Sartre'nin felsefesinin özünü oluşturur.

Öz kişi tarafından amaçlanan ve ulaşılması istenen özdür, yani insan ne ise o değildir, ne olmak isterse o olur ki varoluşçuluğun esası da budur ve insan özgürlüğünü de burada kullanabilir. Bütün bunların olabilmesi için de Sartre'a göre Tanrı'nın olmaması gerekir. Çünkü o'na göre Tanrının varlığı insan özgürlüğü için bir engeldir, bir sınırlamadır.

Özgürlük ve sorumluluk kavramları J.-P. Sartre'ın üzerinde özellikle durduğu kavramlardır. O'na göre bu iki kavram sanki sebep sonuç ilişkisi içindedir. Mademki "insan özgürlüğe mahkûmdur" öyleyse böyle bir özgürlüğün kesinlikle bir sorumluluğu olmalıdır. Nasıl ki kölenin bağlı olduğu zincir kölenin amacına göre anlam kazanıyorsa, aynı şekilde özgürlük sorumluluğa göre anlam kazanır.

Bir şeye karar vermek zorunda olan insan lehte ve aleyhte olan her şeyi düşünmek zorundadır. Karar verdikten sonra sonucunun sorumluluğunu karar verenin taşıması gerekir. Burada söz konusu olan birinin adına bir başkasının karar vermesi değil, alınan bir karara katılmak veya katılmamak söz konusudur. Hangisine karar vermişse insan, onun sonucunun sorumluluğuna da katlanması gerekir. Çünkü seçimi yapan kendisidir.

İnsanın talihsizliğini insanın zamana mahkûm kalmasına bağlayan Sarte, insanın zaman tarafından belirlendiğini düşünmektedir. Geçmiş zamanım için bir şeyler yapmak mümkün değildir, burada artık özgürlüğüm söz konusu değildir.

Bilinçli bir varlık olan insan şimdiki zamanın belirlenmesine kendisini pasif olarak bırakmaz tam tersine, önceden yaptığı tasarıları "şimdi-burada" gerçekleştirerek zamanının belirleyicisi kendisi olur. İşte özgür olmak da budur.

Seçmemek esasında seçmemeyi seçmektir; seçim seçme eyleminin değil seçilmiş olmanın esasıdır ki, bu da seçme özgürlüğüdür. Özgürlüğün saçmalığı da buradan kaynaklanıyor.

I. BÖLÜM- SARTRE'IN VAROLUŞÇULUĞU VE VARLIK FİKRİ

1. Sartre'ın Varoluşçuluğu

Varoluşçuluk; insanın dünyadaki durumuna/duruşuna ya da dünya ile ilişkisine bakışıyla, inanç sistemlerini reddedişiyile ve sığ, yaşamdan yoksun bırakılan düşünce yapılarına yönelttiği eleştirileriyle, modern zamanların en çarpıcı düşünce dizgelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel anlamda 20. yüzyılın ilk yarısında etkinlik alanını genişleten varoluşçuluk, “insan varoluşunun anlamı” bağlamında ortaya koyduğu argümanlarla, felsefe / insanlık tarihinin önemli düşünce sistemleri arasında değerlendirilebilmektedir.

Varoluş felsefesinin irdelediği “insan, yaşam ve evrenin anlamı” çerçevesindeki problematikler, mutlaka ki ilk kez bu felsefe tarafından ele alınmış değildir. Konu ile ilgili değerlendirmeler, Antik Çağ'dan bu yana; “insanın var olma sorunu” anlamında Sokrates, Augustinus, Pascal, “fenomenoloji” anlamında Husserl ve Scheler ve “yaşama felsefeleri” anlamında Bergson ve Dilthey vb. birçok filozof tarafından ve benzer çizgilerde değerlendirilmiştir.

Modern “varoluş” felsefesini ilk ortaya koyan ismin Kierkegaard olduğu söylenebilir. Jaspers de, “Varlık Aydınlanması (Existenzerhellung)” ve “Varoluş Felsefesi (Existenzphilosophie)” ile bu felsefenin önemli yapıtlarına imza atmıştır. Aynı şekilde Heidegger de, “Varlık ve Zaman (Sein und Zeit)” ile önemli bir isim olarak ele alınmaktadır.

Varoluşçuluk; insan, Tanrı ve evren sorunları karşısında, insanoğlunun binlerce yıldan beri var olan çözümsüzlüklerine alternatif bakış açıları oluşturmak isteyen etkinlik ve düşünce alanlarından birisi olarak da değerlendirilebilir. Dilthey, bu çözümsüzlüklerin “bilmecemsi” bir özellik taşıdığına dikkat çekmekte ve ona göre söndürülemeyen metafizik içtepeler, insanı dünya ve yaşam bilmecesinin çözümüne

yöneltmektedir. Bu çaba, filozofların, din adamlarının ve şairlerin çabası olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Varoluşçular da, filozofun bilmeceyi tümel bir bakış açısıyla, kavramsal ve eleştirel bir tarzda çözümlene isteği ile diğerlerinden farklılaşmaktadır.

Varoluşçuluk, varlık sorununu, salt insan olma sorunuyla bağdaştırarak, insanın kendisine yabancılaşmadan özgürlüğü içerisinde var olmasını ve kendisini gerçekleştirmesini isteyen bir felsefi öğreti olarak tanımlanabilmektedir.²

Varoluşçu filozofların temel problemlerinin, insanın içerisinde bulunduğu güvensiz ortama, güç süz ve zayıf olmaya, hiçliğe, toplum ve yaşam içerisindeki kayboluşluğa, dogmatik yapılara, genel ahlak ve düzen kurallarına karşı savaşım vermeye, insanın kendisini bulmaya / kendisini gerçekleştirmeye ve kendisini var etmeye yönelik bir izlek üzerinde şekillendirildiği görülmektedir.

Varoluşçu felsefeye göre, ilkel eğilimlerinin insanın ve içgüdülerinin baskısı altında yaşamını sürdüren insan, dünyanın bir karmaşa alanı olduğunu anlar ve kendi anlamsızlığının farkına varır. Bu nokta, varoluşçuluk ile absürd felsefenin kesişme noktası olarak düşünülebilir. Çünkü bu bakış açısı ve algılayış aynı çizgi üzerinde yer almaktadır. Ayrıca varoluşçuluk, – absürd felsefeden farklı olarak – insanın dünyadaki durumu ve konumu ile ilgili olarak bir çıkış yolu önermektedir;³

“İnsan yalnızdır, umarsızdır, monoton bir yaşam içerisinde hapsedilmiş, zamanın ölümcüllüğüyle kuşatılmış, sıklıkla iletişim olanağı bulamayan, anlamsız ve uyumsuz bir dünya ile iç içedir. Böyle bir durumda ise, insanın “var” olduğundan bahsetmek bile yanlış olacaktır ve insanın gerçekten “var” olabilmeyi sağlayabilmesi adına, söz konusu edilen tüm bu kuşatılmışlıklardan kurtulması gerekmektedir. Bunun için de insanın; hiçliği ile yüz yüze gelmesi, özgürce ve kendisini kuşatan tüm koşullarla savaşım vermesi kaçınılmaz olmak durumundadır. “Ben”ci yaklaşım, onun yaşam anlayışıdır ve kendisini tanıyıp, dünyadaki benin hiçliğini fark ettikten sonra, her şeyi ve herkesi var olabilmenin

¹ Topakkaya, A. (2009). “Felsefi Hermeneutik”, *Mersin Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı: 4, s. 75 – 92.

² Kaufmann, W. (1997). *Dostoyevski’den Sartre’a Varoluşçuluk*, Çeviren: Göktürk, A., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

³ Akarsu, B. (1994). *Çağdaş Felsefe*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.

önünde engel görmesi ve bunları ortadan kaldırabilmesi gerekir. Bu savaşında, hiçbir ahlak ve genel düzen kuralına bağlı kalınmamalıdır. Çünkü bu kurallarla iç içe olmak, onların yok ediciliğine seyirci kalmak ile özdeş olacaktır.”

Varoluşçu Felsefe; insanın varoluşu üzerine, onun yaşantıları ve deneyimleri üzerine gerçekleştirilen düşünsel etkinlikleri içermesi bakımından, bireysel insan varoluşunun teorik bir analizini yapmayı, ancak bir o kadar bu analizin yapılmasının imkânsızlığını da içermektedir.⁴ Çünkü varoluşçuluk; klasik metafiziğin ele aldığı “öz araştırması” yerine, kendisine yabancılaşmış, özgürlüğü tehdit altında olan ve ölümlü burun buruna gelmiş insanların varlığının betimlemesini de içermektedir.

Bu bağlamda varoluşçuluk, bireysel insan varoluşu anlamında ele aldığı konuları – kaygı, sıkıntı, bulantı, saçma, özgürlük, günah, ölüm, umutsuzluk, bireysellik vb. – felsefi analize tabi tutar. Somut bireysel insan varoluşunun ve onun başka öznelerle olan ilişkisinin, bizzat yaşanan bir varoluş ve ilişki olması da, varoluşçuluğun ister istemez bu varoluş ve ilişkiyi, aynı tarz söylemlerle ifade etmesini gerekli kılmaktadır.

Varoluşçu felsefede, her insan kendi bireyselliği ile tanımlanır. Bu anlamda “otantiklik”, bireyi içerisinde bulunduğu toplumun anlamsız değerlerinden ayırır. Kişi yalnız değilse ve kitlenin değerleriyle yaşıyorsa, gündelik yaşamında içerisinde bulunduğu toplumun bütün değerlerini benimsiyorsa, herkes gibi olmaktan mutsuz değil de mutlu oluyorsa, o sahici olmayan bir varoluş içerisinde.⁵

Otantik varoluş, kim olduğumuzun farkına vardığımızda başlar ve bireyin kendi yaşamının değerinin farkına varmasını sağlar. Sahici varoluş bireyi düşmüşlükten kurtarır ve sahici olmayan varoluş daha ziyade kitleyle ilişkili olmak durumundadır; kişinin kendisine ait olanı, kendi düşündüğünü değil de, başkalarının istedikleri şeyi yapmasıdır; dünyayı ve şeyleri kendi tarzında ve kendi gözlükleriyle değil, fakat onların yorumladığı tarzda veya şekliyle görmesidir.

⁴ Taşdelen, V. (2010). “Ali Osman Gündoğan İle Felsefe ve Edebiyat İlişkisi Üzerine”, *Bizim Külliye Üç Aylık Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı: 46, s. 15 – 20.

⁵ Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul, s. 902.

Varoluşçu filozofların tamamı, bu otantik yaşam tarzının gerekliliğini vurgulamışlardır. “Otantik varoluş nedir?” diye sordüğümüzde ise, varoluşçu filozofların vereceği cevap aynıdır: sade, süssüz ve yığın içinde kaybolmayan bir yaşam. Otantik kişi, kendisini kandırmayan kişidir; kendi kaygıları ve korkularının farkındadır. Dış dünyaya ve kendisine açıktır. Bu anlamda Simone de Beauvoir için Marquis de Sade, varoluşunu gerçekleştirmiş otantik bir kişidir.⁶ O, öbür insanlardan kopmuş, kendi varoluşunu erotizmde yaratmış otantik bir bireydir ve o, varoluşunu gerçekleştirmiş bir bireydir.

Sartre’in “seçimlerimizden asla pişman olmamalıyız” sözü, Sade için söylendiğinde tam yerini bulmaktadır denilebilir. Çünkü o da şunu söyleyecektir;

“Her türlü suçluluk duygusunu boşlamak mı istiyorsunuz? Bunun için, sorumluluk duvarlarını yıkan bir öğretiye kapılmalısınız.”⁷

Bu anlamda Sartre, “insanlar arasındaki ilişkileri bozan şey, herkesin karşısındaki insandan sakladığı bir şeylerinin olmasıdır” der. Otantik insanda bu gizlilik yoktur; açıktır, edimlerinde sahici bir tutum içerisindedir. Otantik varoluşa sahip olabilmenin en belirgin koşulu yalnızlıktır. İnsan, ancak yalnızlık içerisinde otantik varoluşa sahip olabilir. Yalnızlık, insanı yığın bataklığına, onun saçma ve anlamsız dünyasına düşmekten kurtarır. Kendi yaşam değerlerini kendisinin seçmesini sağlar ve kendi yaşamına hâkim olan insan özgür biri olarak otantik varoluşa sahip olur. Otantik birey kendi kaygı ve korkularının farkındadır.

Varoluş, yitip gitme ile var olma arasında bir seçimdir. Var olan, “otantik olan yaşam” ile “otantik olmayan yaşam” arasında bir seçimle karşı karşıyadır. Bunun için otantik olmayan yaşam gündelik yaşamdır. Otantik yaşam içerisinde olmayan birey, kendisini tinsel ve dirimsel bir alanda güvencede hisseder. Bu da bireyin yabancılaşmasını meydana getirmektedir.

⁶ de Beauvoir, S. (1966). *Sade’i Yakmalı mı?*, Çeviren: Süreya, Cemal, Fahir Önger Yayınları, İstanbul, s. 45.

⁷ de Beauvoir, a.g.e., s. 47.

Bu yabancılaşma içerisinde olan birey, kendini nesnelere göre biçimlendirir ve birey sonunda bu nesnelere arasında bir nesne konumuna düşer. Bu türden bir yaşamda, bireyin iç sıkılmasının üstü örtülmüştür. Birey, her türlü gerçek ilişkiden kopartılıp, kendi kişisel sorumluluğu karşısında bir kaçış sergiler. Varoluşçu felsefede kapalı olan insan imgesinin yerini, sıçrayış ya da patlama imgesi almıştır. İşte bu evrene açılma ve ondan yeni bir şeyleri kendi özgür seçimiyle oluşturma özelliği her zaman vardır.

Sartre için “varoluşçuluk” insan denilen ayrıcalıklı varlığı, varlıkbilimsel alanda araştırma konusu olarak seçmek ve insanbilim genel başlığı altında öbeklendirilecek disiplinlerle temel ilişkileri kendisine soru edinmektir.⁸ Bu doğrultuda varoluşçuluğun uygulama alanı kuramsal olarak daha geniş olsa da, insanbilim kendisine bir temel aradığı ölçüde, varoluşçuluk da bir insanbilim olacaktır.

Sartre, varoluşçuluğun en çok yankı uyandıran ismi olarak kabul edilmektedir, Sartre varoluşçuluğu yalnız felsefe yapıtlarında değil, geniş kitleleri etkileyebilen birçok roman, dram, deneme ve eleştirilerle de ortaya koymuştur. Sartre’ın dünya görüşü, bir yanıla Heidegger’e, diğer yanıla da Husserl’e bağlıdır. Sartre’ın ontolojisi, Husserl’in fenomenolojisinin ve Heidegger’in “Dasein” ile ilgili ontolojisinin izlerini takip eder. Husserl’in yöntemiyle parantez içerisine aldığı “varoluş” üzerine, kendi felsefesini kurmaktadır. Sartre, insan için “varoluşun özden önce” geldiğine inanır ve bununla, hayatımızda ne yapmamız gerektiğini bize anlatan bir yaratıcı tarafından ortaya konulmuş bir “ilahi fikir” ya da “değer” olmadığını ifade eder. Hayatımızda hiçbir nesnel forma sahip olmadığımız için, Sartre’a göre özgür olduğumuz söylenebilir.⁹

Bu çerçevede insan, bir gösterinin tam ortasında kendisini sahnede bulan aktörlere benzetilebilir. Kendisine verilmiş bir senaryodan, hangi rolü oynadığına ya da oyunun yazarının kim olduğuna dair bir bilgidenden de yoksundur. Kişisel tercih yaparak, kendisine bir rol seçmeli – kötü ya da kahraman, üzgün ya da sevinçli

⁸ Sartre, J. P. (1998). *Yöntem Araştırmaları*, Çeviren: Kırkoğlu, S., Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.

⁹ Taşdelen, a.g.e., s. 16.

olabilir – ya da oyunu derhal terk etmelidir. İnsan, varoluşunu kendi verdiği kararlar doğrultusunda yaratır ve böylelikle varoluş özü değil, öz varoluşu takip eder.¹⁰

Varoluşçuluk, dizgeleştirme ve mantıklaştırma çabalarına, insanı bir bütün olarak görmesi adına karşı çıkmakta ve bir defada kavranabilecek olan insan varoluşunu açıklamaya çalışmaktadır. Çünkü varoluşçuluk, temelde varoluşa bağlanmakta ve özler, imkânlar ve mutlak kavramlarla ilgilenmemektedir. Buna göre dünyayı biz seçmiyoruz, fakat dünyanın güzel ya da çirkin olması bizim elimizdedir.¹¹

Sartre’a göre insan, varoluşunu meydana getiren eylemlerin seçimini yaparken, “bulantı” adını verdiği iç daralmasını duyumsar ve “bulantı”, insana hiçbir varlık nedeninin olmadığını hissettirir. İnsan, yaşadığı dünyada özgürdür, ancak hiçbir dayanağı yoktur. Bu nedenle de Sartre’a göre dünya, düzensiz, pis ve insana karşı duran bir şeydir.¹² Böyle bir dünyanın varlığı, her şeyden öte saçmadır. Sartre, kişiye sahip olduğu değersizlik, umutsuzluk, saçmalık ve özgürlük gibi özelliklerini duyumsatarak, kendi varlığını seçme sorumluluğu ile yüz yüze getirmektedir. Bu düşüncelerini de, ünlü romanı “Bulantı” ile ortaya koymaktadır.

Tüm bu anlatımların neticesinde, Sartre ve varoluşçuluk özdeşleşmiştir denilebilir. Yani, bir anlamda Sartre adının geçtiği her yerde varoluşçuluğu ya da varoluşçuluğun adının geçtiği her yerde Sartre’ı bulmak söz konusudur. Varoluşçuluk ile Sartre’ın bu denli özdeşleşmesinin temelinde ise, varoluşçuluğun sadece bir felsefi öğretisi olarak kalmaması ve döneminin edebiyatını, sanatını ve tiyatrosunu etkilemesidir.

Bu durum, Sartre’ın felsefe alanında birtakım eserler ortaya koymasının yanı sıra roman, tiyatro ve sanat alanında da önemli eserler yazması ve Sartre’ın kendisini, felsefenin yanı sıra edebi eserlerle de ortaya koymaya çalışması ile de açıklanabilir.

¹⁰ Sartre, J. P. (2010). *Varoluşçuluk (Existentialisme)*, Çeviren: Bezirci, A., Say Yayınları, İstanbul.

¹¹ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 16.

¹² Sartre, J. P. (2003). *Ego’nun Aşknlığı: Fenomenolojik Bir Betimlemenin Taslağı*, Çeviren: Kırkoğlu, S. R., Alkım Yayınevi, İstanbul.

Çünkü Sartre her zaman, doğrudan anlatımların değil, sistematik ve felsefi bir bakış açısını gerektiren belirlemelerin içerisinde yer almış bir isimdir.

2. Sartre’da Varlık Sorunu

Tarihsel süreç içerisinde birçok filozof, ortaya koyduğu felsefi düşüncenin diğer insanlar tarafından da kabul görmesini istemiştir demek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede zaten genel olarak insan doğasında, “onaylanma” ve “kabul görme” yer almaktadır.

Varoluşçuluk ya da varoluşçular bağlamında düşünüldüğünde, bu yaklaşımın bir adım ötesine geçildiği görülmektedir. Çünkü varoluşçu filozoflar, felsefelerinin yüzeysel olarak kabul edilmesini yeterli görmemekte ve özellikle insan özgürlüğü çerçevesindeki fikirlerinin tamamen içselleştirilmesini istemektedirler. Onlara göre fikirlerini benimseyen bireyler, doğal olarak ve kendiliğinden dünya üzerinde ve yaşam içerisinde kendilerini konumlandırabilecek ve/veya kendilerini çok daha farklı bir yerde bulabileceklerdir.

Bu bağlamda varoluşçuluk, insanı önce bir “varlık (essentia)” olarak ele almaktadır. İnsanların ahlaksal yaşamları da bu anlamda, – ister kozmolojik, ister teolojik, ister antropolojik olsun – önce varlığı anlamaya çalışma temelinde açıklanmaktadır. Örneğin, varoluşçu felsefeye göre insan, nedensellik yasaları tarafından belirlenmiş bir varlıktır ve özgürlük, bu varlıksal belirlenimden bir sıyrılma ve ayrılma anlamında, ya akıl sahibi ya da duygusal insanın istemli eyleminde ortaya çıkan bir fenomen olarak görülmektedir.¹³ Yani varoluşçu felsefede özgürlüğünün konumlandırılması sürecinde bile insan, dış dünyayı gözetken varlıksal bir bakış açısına sahiptir.

Bu nedenle de varoluşçu felsefenin, insanın determine edilmiş varlıksal konumu yanında, insanın kendi kendisini biçimlendirmesi ve gerçekleştirmesi açısından tanımlanmasını sağlayan etik bir anlayıştan yoksun olduğu söylenebilir. Bu

¹³ Cevizci, A. (2002). *Etîğe Giriş*, Paradigma Yayınevi, İstanbul, s. 45.

nedenledir ki, aynı felsefi anlayış içerisinde insan, aslında varlıktan değil, bizzat insandan yola çıkılarak tanımlanmakta ve hatta varlık, “kendi kendisini tanımlayan insan” bağlamında değerlendirilmektedir.¹⁴ Bir nokta itibariyle de, “kendi kendisini tanımlayan” ve “kendisini gerçekleştirilmeye çalışan” insan, “varlığın bizzat kendisi / varlık (egzistans)” olarak ele alınmakta ve varlık (essentia), egzistansın kendisini gerçekleştirme alanı olarak ikincil kılınmaktadır.

Varoluşçuluk; felsefenin doğuş noktasında ve özellikle felsefenin entelektüalist bir yola girmiş olmasıyla ihmal edilmiş olan somut varlığa yönelmiştir. Bu durum da her şeyden önce, insanı gerçek yönüyle tanıma endişesini ifade etmektedir ki; insanın tanınması, varlık probleminin incelenmesinden ayrı düşünülmemelidir.¹⁵ Bu nedenle de varoluşçuluk, insanı bireysel orijinalliği içerisinde bir varlık olarak ele almaktadır.

Bu doğrultuda varoluşçuluğu geleneksel felsefeden ayıran ana özellik şu şekilde ifade edilebilir:

“Geleneksel felsefenin varlık anlayışı, varoluşçuluğa göre varlığa soyut bir açıdan yaklaşıma dayanmaktadır. Geleneksel felsefede görülen “öz” ve “varoluş” ayrımı, varlığı bütünlüğünden ve bireysel özelliklerinden soyutlamanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktayken, varoluşçu felsefeye göre insan varlığı, somut ve özgürdür.”¹⁶

Bireyler birbirlerinden farklı özellikler taşırlar ve oluş hareketi içerisinde durmadan yenilik kazanırlar. Varoluşçuluğun ayırt edici düsturu olan “*varoluş özden önce gelir*” ifadesinin anlamı da bu noktada açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda varoluşçuluk, özleri tamamen reddetmemekte ve onları ikinci dereceden varlıklar olarak kabul etmektedir.

¹⁴ Cevizci, a.g.e., s. 46.

¹⁵ Taşdelen, a.g.e., s. 16.

¹⁶ Taşdelen, a.g.e., s. 16.

Sartre şöyle tanımlıyor “varlık”ı, *Varlık ve Hiçlik* adlı kitabında:¹⁷

“Ama varlık, kendine doğru bir ilişki değildir, o doğrudan doğruya kendisidir. Gerçekleşemeyen bir içkin olmadır” ya da “Varlık, benliğin kendisine doğru yönelen bir ilişki değildir; o, doğrudan doğruya, bu benliğin kendisidir. Gerçekleşemeyen bir içkinlik, olumlanamayan bir olumlama, etkinlenemeyen bir etkinliktir. Çünkü o, kendisiyle o denli doludur ki, sanki her bir şey, varlığın içinden, benliğin kendini olumlamasını çıkarıp kurtarmak için, varlığın bu doluluğunun giderilmesi gerektiğini göstermektedir. Yalnız bunu, varlığın kendini, benliğinin özelliklerinden soyutlayarak farksızlaştırması olarak anlamayalım. Çünkü kendinde olanın farksızlaşması demek ise, bu belirlemenin ötesinde, kendi benliğini olumlama olgusunun herhangi bir sınır tanımaması demektir. Zira bir sürü kendini olumlama biçimleri vardır. İşte, elde edilen bu ilk sonuçları kısaca özetlersek, o zaman, varlık, benliğin kendinde olmasıdır denebilir. Ama eğer varlık benliğin kendinde olması ise, bu varlığın yeniden kendini, kendi benliğine göndermediğine işaret eder, aynen benliğin bilincinde olduğu gibi: Varlık, bu benliğin kendindeliğidir *işte...*”

“Varlık ve Hiçlik” bağlamında Sartre varlığın tanımını verirken, Hegel tarzı bir belirleme biçimine başvurmakta ve bunu da bir tür yöntem olarak kullanmaktadır. Çünkü Hegel için de varlık, kendinde olan (*l'en – soi*), kendi olan (*de soi*) ve kendi için olan (*le pour – soi*) durumlarının, sürekli bir devim çerçevesinde birbirlerine geçişleri, dönüşümleri, bütünleşmeleri ve birbirlerinin içinde erimeleridir. Bu ise, varlığın tarihini oluşturmaktadır.¹⁸

Tarih ise, varlığın yapısıyla birlikte, değişimin ve başkalaşımının nesnelliğini hazırlamaktadır. Bu, aynı zamanda bilincin tarihidir de; “Şu halde bilincin tarihi – Tin’in Fenomenolojisi – onun (var olma) deneyiminin tarihidir, tinsel tözün yavaş yavaş benliğe doğru ilerleyen açılımıdır.”¹⁹

Böylece Sartre, fenomenolojik ontolojisinde “*L'être Ét Le Néant – Varlık ve Hiçlik*”, bir başka adı da “Fenomenolojik Ontoloji Üzerine Bir Deneme”, Kant'ın “fenomen” ve “numen”, “görünüş” ve “gerçeklik” ikiliğini ortadan kaldırmakta ve her şeyi

¹⁷ Sartre, J. P. (2009). *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. Çeviren: Çankaya – Eksen, G. & Ilgaz, T., İthaki Yayınları, İstanbul, s. 26 – 27.

¹⁸ Yenişehirlioğlu, Ş. (1982). “Varlık Sorunsalı ve Jean Paul Sartre”, *Felsefe Yazıları* – 2. Kitap, Yazko Yayınları, Ankara, s. 112 – 121.

¹⁹ Yenişehirlioğlu, a.g.e., s. 120.

fenomenleştirmektedir. Varlık ve Hiçlik'in ilk cümlesinde Sartre, “modern düşüncenin, var olanı kendisini ortaya koyan görünüşler dizisine indirgeyerek, kendi içerisinde büyük bir gelişme kaydettiğini” belirtir.

Böylelikle, felsefeyi rahatsız eden çok sayıda düalizmi aşmak ve onların yerine fenomenin tekliğini koymak mümkün olabilecektir. Böylelikle ilk elde söylenmesi gereken, içsel ve dışsal karşıtlığının ortadan kalkmasıdır. Bir başka deyişle, var olanın gerçek doğasını görünüşten gizleyen anlamında bir dışsal yoktur. Kantçı anlamda bir numen, fenomenlerin ardında yatan ve hiçbir zaman bilinemeyecek olan bir öz yoktur.²⁰

Ayrıca fenomen kavramı sadece duyulur görünüşle de sınırlı değildir. Bütün duygular, arzular, politik kurumlar, bunların hepsi birer fenomendir. Görünüşlerin hiçbiri, bir diğerinden ayrıcalıklı değildir. Var olanın varlığı, tamı tamına görüldüğü şeydir. Fenomen hem görece hem de mutlak özellikler taşır; çünkü “görünmek” edimi özünde kendisine görüneceği bir bilinci varsayar.

“Varlık ve Hiçlik”te başlıca şu soruların yanıtları aranır: “Kendinde varlık” ile “kendi için varlık” türündeki iki varlık tipinin anlamı nedir? Hangi nedenlerden ötürü biri ya da öteki genel olarak varlığa aittirler? Temelden ayrılmış bu iki varlık türünü kendinde toplayan varlığın anlamı nedir? “İdealizm” ya da “Realizm”den biri ya da öteki, bu varlık türleri arasındaki birliği kuran ilişkileri açıklamada başarısızsa, bu sorunda başka çözüm yolları ne olabilir? Fenomenin varlığı nasıl fenomeni aşan bir varlık olabilir?

Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te “varlık”ı tanımlarken, *Diyalektik Us'un Eleştirisi*'nde de bu varlığın bir “varoluş ideolojisi”ni saptamak istemektedir; “Bir insan gerçekliği var mıdır?”. “İnsan”, “varlık” olarak bir varoluş kazanabilmek için, ilk önce, bir “gerçekliğe” sahip olmak zorundadır. Zira bu gerçeklik çerçevesinde ve bu gerçeklik tarafından “insan” ancak bir varoluş elde eder ve onu biçimlendirir. İşte bu biçimlendirme işinde, varlığın, bu gerçeklik dolayısıyla – yaratmış olduğu gerçeklik

²⁰ Yenişehirlioğlu, a.g.e., s. 119.

dolayısıyla – projeler yapması ve onlara göre bir var olma çizgisi çizmesi söz konusudur.

Salt bu nedenle Sartre “varlık”ı tanımlarken, onda benliğin kendisine doğru yönelen bir ilişkiden çok, doğrudan doğruya bu benliğin kendisini bulmuştur. Çünkü varlığın içinde bulunduğu sorun, onun kendi benliğini olumlama olgusudur. “Olumlama olgusu” ise, kabullenmek ve yadsımak olgularının arasında sürekli bir gidiş – geliş, sürekli bir devinimdir. Oluşma ile birlikte bu süreçte varlık gerçeklik kazanmaktadır.

Sartre’ın varoluş felsefesinde, varlığın diyalektiği Hegel fenomenolojisindeki diyalektik anlayışı doğrultusunda, “*kendinde olan*” ile “*kendi için olan*” diyalektiğini ifade etmektedir. Ancak Hegel’de varlığı bilgi ve tarih belirlerken, Sartre’da, kendini sürekli olumlayarak yaşam biçimini bulma olgusu belirlemektedir.²¹ Bu durum onun, kendi benliğinin birçok uygulama alanında somutluk kazanmasını da ortaya koymaktadır.

Söz konusu edilen bu olumlama olgusu, “kabullenmek” ve “yadsımak” arasında sürekli bir gidiş – geliş ifade etmektedir ve bu gidiş – geliş, varlığın hareketinden başka bir şey değildir. Varlığın bu gidiş – geliş belirli bir süreç oluşturmakta, bu süreç de varlığın oluşma sürecini belirlemektedir. Çünkü varlık, ancak bu oluşma süreci ile gerçeklik kazanabilmektedir.

Sartre; nesnel evrende yalnızca bir araçlar evreni anlayışıyla (bir yararlanma kaygısıyla) birbirine bağlanmış varlık anlayışını eleştirmektedir. Çünkü ona göre, bir nesnenin araçsal bir bağlamda ve sadece belirli bir yönüyle ön plana çıkması, bilinç ile ilişki içerisinde olmasından kaynaklanmakta, bilinçten bağımsız olarak bir nesneyi anlamaya çalışmak da, onu nedensiz ve zorunluluksuz olarak anlamayı ifade etmektedir.

²¹ Hilav, S. (1993). *Felsefe Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Dünyanın, karşılıklı ilişkiler içerisinde bir dizge olarak görülmesi, bilincin etkin kılınmasındandır ki:

“Eğer dünyayı görünür kılmadaki etkinliğine bağlı olarak her şeyi uzaklaştırırsak, geriye sadece “kendinde varlık (*l’etre en-soi*)”, saydamsız, kütleli, ayrılaşmamış ve bir bakıma evrenin görünür kılınmasını sağlayan bulutsu görünüm kalacaktır.”²²

Sartre’ın ontolojisindeki problem, “varlığın ne olduğunu bilmek” olarak ifade edilmez. Çünkü bu felsefede amaç, öncelikle varlıkla bilmenin ilişkisini açıklamaktır. Bu nedenle Sartre’ın felsefeni anlayabilmek adına, öncelikle fenomenlerin anlaşılabilmesi sağlanmalıdır. Bu bağlamda varlık, öncelikle bir fenomenden ibarettir ve fenomenlerin arkasında saklı değildir.

Bununla birlikte fenomenler, belirsiz bir “görünüş kuruntusu” da değildir. Bu doğrultuda Sartre’ın varlık anlayışı, betimlemeye dayanan ve fenomenolojik bir anlayış olarak değerlendirilmeli ve bu anlayış, fenomenlerle ilgisi olmayan – düşünürü – özlerle fenomenleri açıklamaya çalışan her türlü metafizik etkinliğin dışında ele alınmalıdır.

Sartre şöyle der:

“Bu varlık, fenomenler düzeninin kendisinden başka bir şey değildir ya da Kant’ın anladığı gibi bir şey, fenomenin arkasına gizlenmiş bir varlık hiç değildir.”²³

Sartre’a göre varlık yaratılmamıştır, çünkü yaratış “existans”ların ortaya çıkışını açıklamak adına yeterli değildir ve varlık, ne aktif ne de pasif olarak nitelendirilemez, çünkü aktiflik ve pasiflik de bilinç sahibi insanın varlığa yüklediği anlamlardan başka bir şey değildir. Aktiflik, insanın varlığa ilişkin bir amaç

²² Copleston, F. (1990). *Çağdaş Felsefe Tarihi: Çağdaş Felsefe*, Cilt: 9, Bölüm: 2/b – Sartre, Çeviren: Yardımlı, A., İdea Yayınevi, İstanbul, s. 22.

²³ Reneaux, R. (1994). *Egzistansiyalizm Üzerine Notlar*, Çeviren: Korlaelçi, M., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, s. 65.

belirlemesi adına oluşturduğu düzeni; pasiflik ise, şeylerin projelerimize gösterdiği dirençtir.²⁴

Varlık, tüm bunlardan bağımsız bir ilişkiye sahip değildir ve kendidir (*soi*); bilinci yoktur, donuk ve ağırdır. Buna bağlı olarak, kendi ile donuk olduğu için, kendinde de donuktur. Varlık, kendisiyle ilişkili olmadığı için, başka şeylerle de ilişkili değildir ve varlık, zamana bağlı olmaksızın hareketsizdir.

Kısacası Sartre için varlık, görünen şeydir ve insan varlığı, ancak bilinç aracılığıyla kavrayabilme yetisine sahiptir. Çünkü varlık, bilgiden önce olandır ve dahi bilgiden bağımsızdır. Oysa bilinç, ne varlık, ne de tözdür; “Bilincin varoluşu, sadece dünyayı (dışsal gerçekliği) anlama ve açıklama ile sınırlıdır.”²⁵ Sartre bilinci; dünyadaki durumundan bağımsız olarak, şeyleştirici olmayan bir tarzda dahi olsa tanımlamaya asla kalkışmaz ve böylelikle de son çözümlemede, her şey bir yana, dünya içindeki varlığın analiz edilemez birliğini bilincinde çözümler.

Sartre’in, “imge” ve “imgelem” üzerine olan ilk dönemi de Husserl etkisiyle doludur ve eserlerinde bilincin doğasını bir tür hiçlik olarak belirler. Algı bu bakımdan, özü itibarıyla pasif ya da alıcı olduğu ve sanki saf bilince ait olmayan pek çok şey içerdiği için, bizi bilincin doğasına götürecek en iyi rehber değildir.

Öte yandan dikkatin salt algı üzerinde yoğunlaşması, dış duyumların sadece pasif bir alıcısı olan bir bilinç anlayışını teşvik eder. Bu türden bir alıcılık ögesinin hiç söz konusu olmadığı imgeleme ilişkin fenomenolojik analizin, zihnin yaratıcı kendiliğindenliğine açıklık getirmesi muhtemeldir.

Sartre’in analizine göre, imgelem algıdan hem daha kesin hem de daha zengindir. Algılanan bir nesne, onunla ilişki içinde benimseyebileceğimiz bakış açılarının sonsuzluğuna tekabül eden, bir potansiyel görünüm ya da “profiller – ahschattungen” sonsuzluğuna sahiptir. Bu anlamda algı tüketilemezdir. İmgenin

²⁴ Reneaux, 1994, s. 65.

²⁵ Sartre, *Ego'nun Aşknlığı*, s. 17.

görelî yoksulluğı, onun için kendisinin farkında olmamızdan daha fazla hiçbir şeyin söz konusu olmaması olgusundan kaynaklanır.²⁶

Bir imgenin varoluğu, sadece bilinç tarafından algılanmasıdır ve sonuç olarak imgelem aynı zamanda daha kesindir. İmge, hiçbir şey öğretmez, asla bir yenilik izlenimi yaratmaz ve öznenin yeni bir yönünü hiçbir zaman açığa çıkarmaz; onu bir topak içinde verir. Hiçbir tehlike, hiçbir tahmin söz konusu olmaz; yalnızca bir kesinlik. İmgelemede ve algılamada söz konusu olan zihin içerikleri arasında, aynı zamanda açık bir fenomenolojik farklılık – bilinç açısından bir farklılık – vardır.

Sartre'in problem nesnesi olan varoluğu, insanın ontik varoluşundan çok, toplumsal ve kamusal alan içerisindeki varoluğu hallerini ve bu hallerin içerdiği problemleri felsefi nesne edinmekte olduğu görülür. Sartre'a göre birey, kendi kurallarını daha önceki değerler üzerinde düşünüp taşınmadan kendisi seçer, bu değer onlara bu seçmeden sonra gelir. Bu durumda kaygılanmaya yer yoktur denilemez.

Sartre ontolojisi; “kendinde varlık (*l'etre en – soi*)”, “kendisi için varlık (*l'etre pour – soi*)” ve “başkası (*öteki*) için varlık (*l'etre pour – autrui*)” gibi üç varlık alanı üzerine kurgulanmıştır. “Kendinde varlık (*l'etre en – soi*)” olumsaldır; yalnızca vardır, yaratılmamıştır, var olma nedeninden yoksundur ve hatta bir başka varlık ile ilişkiden yoksun olarak sonsuza dek gereksizdir. “Kendinde varlık (*l'etre pour – soi*)”, şeylerin ve dünyanın varlık alanını ifade etmektedir, maddidir. “Öteki için varlık ise”, diğer bilinçlerle ilişki içerisinde iken düşünüldüğu zaman ortaya çıkan bilinçtir ve sosyal olarak adlandırılan görüş noktasını ortaya koymaktadır.

Sartre, felsefesinde ontoloji ile ilgili olması adına, “*bırakılmışlık*” kavramını da irdelemektedir, çünkü ona göre “bırakılmışlık” varoluşsal bir haldir ve en – soi ile pour – soi'nin analizinin, insan için “varoluşun özden önce gelmesinin” ve Tanrı'nın

²⁶ Reneaux, 1994, s. 66.

inkârının sonucunda, insan özgürlüğünün ve sorumluluğunun bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır.²⁷

Jean Paul Sartre “bırakılmışlık” kavramını, Heidegger’in “terk edilmişlik” kavramından hareketle ve insanın ilksel durumunu belirtmek adına kullanmıştır. Bu bağlamda Heidegger’de “terk edilmişlik”, “atılmışlık ya da fırlatılmışlık” anlamında kullanılmaktadır.

Sartre bırakılmışlık düşüncesini, “Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır” adlı eseri ile “Varlık ve Hiçlik” adlı eserinin daha çok “Özgürlük ve Sorumluluk” bölümünde ele almaktadır. Sartre’a göre insan, varlık olarak eksik ve kendi kendinin temeli değildir ve “insan orada (lá), dünya içinde sebepsiz olarak mevcuttur”.²⁸ İnsanın bu durumuna, Heidegger ile birlikte “insanın suniliği (*yapaylığı*)” adını da veren Sartre insanı, “kör ve sağır yokluk tarafından, evrenin kaybolmuş bir köşesine adeta atılmış ve terk edilmiş” bir varlık olarak değerlendirmektedir. İnsanın gerçek durumu budur ve onun için bunun ötesinde başka bir şey yoktur.²⁹

O, varlığın kalbindeki yokluğa bulaşmıştır. İçinde yaşadığı dünya tam, mükemmel, kendi kendisiyle özdeş, nedensiz, açıklamasız, olumsal ve bütün bu nedenlerden ötürü de saçma bir dünyadır. İnsanın, içinde yaşadığı dünyadan başka bir dünyası da yoktur. Böyle bir dünyada yalnızlığa mahkûm olan insan, her an ölüme ve yokluğa doğru sürüklenmektedir.³⁰

Bundan dolayı da sıkıntı içerisindedir. Buna rağmen bilinç varlığı olan insan, kendi başına varlık ile imkânsız bir birleşme arzusu duyar ve bu isteğin gerçekleşmesi ise imkânsızdır; çünkü bu birleşmenin gerçekleşmesi, Tanrı olmak anlamına gelir. Oysa Tanrı fikri çelişiktir ve Sartre’a göre Tanrı yoktur.

²⁷ Gündoğan, A. O. (2004). “Bırakılmışlık”, www.aliosmangundogan.com/PDF/.../Ali-Osman-Gundogan-Birakilmislik, s. 1, Son Erişim Tarihi: 15.08.2011.

²⁸ Reneaux, 1994, s. 66.

²⁹ Reneaux, 1994, s. 67.

³⁰ Gündoğan, 2004, s. 2.

Dostoyevski, ‘Tanrı olmasaydı her şey mubah olurdu, diye yazmıştı. İşte bu söz varoluşçuluğun çıkış noktasıdır. Gerçekten de, Tanrı yok ise her şey mubahtır, hiçbir şey yasak değildir. Bu demektir ki insan, kendi başına bırakılmıştır.³¹ İnsan varlığının olumsuzluğu, “niçin buradayım da orada değilim?” tarzındaki soruların cevapsızlığı, varlığın fazladan ve saçma hali, zamanın sürekli bu bırakılışımı beni yabancı bir dünyaya atarak yenilemesiyle birlikte, bırakılmışlığın kaynağı olarak Tanrı’nın yokluğu, özgürlüğün ve sorumluluğun varoluşu en açık nedenler olarak gösterilebilir.³²

Çünkü insan, mademki kendi başına bırakılmıştır, onun ne dayanabileceği bir destek ne de tutunabileceği bir dal vardır. Tanrı olmadığına göre, insan için önceden belirlenmiş bir öz ve “gidişimizi haklı gösterecek değerler, emirler” de yoktur.³³ Bu durumda belirli, donmuş, değişmeyen bir insandan da söz edilemez. Yalnız ve mazeretsiz kalan insanın durumu, onun özgürlüğe mahkûm oluşuyla anlatılabilir.

Özgürlük, insanın bir niteliği değil, insan doğasının ta kendisidir. Özgür olmamayı seçemeyen insan bu özgürlük mutlak olarak düşünüldüğü için, insan özgür olmak zorundadır. Çünkü o, yaratılmamıştır; kendi kendini yaratacaktır ve insan kendi varlığını kendisi seçecektir. Özgür olduğu için, bütün yaptıklarından da sorumludur. Böyle bir durum karşısında insanın gerçek görevi, içinde olduğu durumu bilerek ve kabul ederek kendi kaderini kendisi yazması, her an kendini seçmesi ve yaratmasıdır. Öyleyse onun için hayat boş ve gereksiz olamaz.

Dünyaya insan varoluşuyla birlikte giren hiçlik, başka bir isimle daha tanınmaktadır: O da özgürlüktür. Kendi başına alındığında, Varlığın, yalnızca varlığı yaratabildiği yerde, insanın özgürlük imkânı, varlık döngüsünden, yani şeyler dünyasının determinizminden kurtulabilme olanağı, bilinç ve olumsuzlamayla söz konusu olur. Bilincin olumsuzluğu, Sartre için insanın özgürlük imkânının vazgeçilmez temelini meydana getirir. Burada özgürlük, insanın yapısına ve onun doğasına bağlı bir

³¹ Reneaux, 1994, s. 67.

³² Gündoğan, 2004, s. 2.

³³ Reneaux, 1994, s. 68.

özellik değil, insan yapısının kendisidir. İnsanın varlığı ile özgürlüğü arasında hiçbir fark yoktur.

“Varlık ve Hiçlik” adlı eserinde Sartre’ın ele almış olduğu insan ontolojisi, bütünüyle köklü bir özgürlük felsefesidir;

“Hiçleştirmenin varlık eksikliği olduğunu ve başka bir şey olamayacağını biliyoruz. Özgürlük, özellikle kendisini varlık eksikliği kılan varlıktır. Arzu, varlık eksikliğiyle özdeş olduğu gibi, özgürlük de kendini varlık arzusu kılan varlık olarak ortaya çıkacaktır yani “kendinde kendi için” olmanın “kendi için tasarısı” olarak ortaya çıkacaktır. Burada hiçbir zaman özgürlüğün doğası ya da özü olarak ele alınamayacak soyut bir yapıya ulaştık, çünkü özgürlük varoluştur ve varoluş da kendinde özü önceler. Özgürlük doğrudan doğruya somut görünümdür ve seçiminden ayrılamaz, yani kişi’den ayrılamaz. Ama ele alınan yapıya özgürlüğün doğru’su denilebilir, yani o özgürlüğün insani anlamıdır”.³⁴

Varoluşu gizleyen bütün örtülerden sıyrılmış olan varlık, bütün çıplaklığıyla karşımızda belirince, şeylerin farklılığı sadece bir görünüşten ibaret kalıyor ve ürkütücü tavır işte o zaman ortaya çıkıyor; fazlalık, yabancılık, gereksizlik ve saçmalık.

Nitekim bulantının kahramanı Roquentin’in başına gelen, onda, kendisinin sonsuzluk için gereksiz ve fazladan olduğunu, kendisini çevreleyen dünyanın da gereksiz ve fazla olduğunu düşünmesine neden oluyor. Fazlalığıyla, gereksizliğiyle, anlamsızlığıyla orada öylece duran hayâsız bolluk, varlığın ta kendisidir. İnsanın da, beden olarak bu hayâsız bolluğun bir parçası olması bulantıyı daha da artırıyor.

Ama nihayet bütün bunlar, her şeyi bütün çıplaklığıyla anlamak isteyen Sartre için temeldeki bir gerçeğe, varlığın saçmalığına bağlanırlar.

“Saçmalık kafamın içinde bir düşünce değil, bir ses esintisi de değil de, ayaklarımın dibindeki şu uzun ölü yılan, şu tahta yılan. Yılan ya da pençe ya da akbaba tırnakları. Ve hiçbir şeyi açıkça söylemeksizin varoluşun anahtarını, Bulantımın, kendi yaşantımın

³⁴ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 33.

anahtarını bulduğumu anlıyordum. Nitekim bütün sonradan anladıklarım da gelip bu temel saçmalığa dayanıyor.”³⁵

Sartre’da “hiçlik” kavramının verilişi, varlığın Tanrısal yöne bakan tarafının reddedilmesi ve varlığın tek boyuta indirgenmesi ile ön plana çıkmaktadır. Görünüm’ün, sadece varlığa ait bir olgu olmasıyla, görünür olmanın akıl penceresinden bakmaya ilişkin olmasıyla, Tanrı’yı bu denklemin dışında bırakmasıyla, a posteriori bilginin temel kabul edilmesiyle Sartre, bir anlamda “çıplak hiçlik” kavramını sorgulamaktadır.³⁶

Bu bağlamda da Sartre konuya, Camus’nun hiçlik olgusu karşısına koyduğu umut ve insanlık gibi olgulara ve hümanizme yaslanmadan ve hatta onları eleştirerek yaklaşmaktadır. Bu anlamda *Bulantı*, hümanizme eleştirel bir gözle bakar, – onun eksiklik ve hatalarını dile getirir – ancak yeni hümanizm tanımını yapmaz.³⁷

Antoine Roquentin, Descartes’in “Düşünüyorum, öyleyse varım” ifadesinden yola çıkar ve “Düşünüyorum, öyleyse hiçim” ifadesine ulaşır ve hiçliği, aynı mantıkla ispatlama yoluna gider. Ancak Sartre “Varoluşçuluk” adlı eserinde, Marksist bakış açısına sahip olanların ve Katoliklerin eleştirilerine cevap vermek adına, eleştirel bir üslupla ve tam tersi yönde bir bakış açısıyla şunları söyler:

“Her iki eleştiriye göre de, insancıl (humanie) dayanışma yokmuş bizde... Kişioğlunu tek başına ele alıyormuşuz – bunu komünistler söylüyor – bütünden kopuyormuşuz. Çünkü öznellik (subjektivite) olarak görüyormuşuz onu; çünkü Descartes’ın “Düşünüyorum, öyleyse varım” sözüne dayanıyormuşuz. Bundan ötürü de, yoremizdeki insanlarla bağlantı kuramıyormuşuz; dışımızda yaşayan ve cogito ile yanına varılmayan kimselere dayanışma gösteremiyormuşuz.”³⁸

³⁵ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 38.

³⁶ Reneaux, 1994, s. 68.

³⁷ Reneaux, 1994, s. 69.

³⁸ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 34.

Oysa Sartre’ın yarattığı Roquentin karakteri, – her ne kadar kendisi kabul etmese de – yöneltilen tüm eleştirilere uygun bir nitelik göstermektedir. Bu doğrultuda Antonie Roquentin kendisini sorgularken şunları söylemektedir:

‘Ben’ deyince bir boşluk duygusuna kapılıyorum. Öyle unutulmuşum ki, kendimi iyice hissetmek elimden gelmiyor. Benden kalan bütün gerçeklik, var olduğunu hisseden varoluş sadece. Yavaş yavaş esniyorum. Kimse, hiç kimse için! Antoine Roquentin ne ki? Soyut bir şey o... Pırıl pırıl, hareketsiz, bomboş bir bilinç, duvarların arasına konulmuş, kendi kendine sürüp gidiyor. Kimse yok bu bilincin içinde artık. Biraz önce birisi ben, benim bilincim diyordu. Kim? ...Kimsenin olmayan duvarlar ve kimsenin olmayan bir bilinç kaldı geriye. Hepsi şu: bu duvarlar arasında bir kişiliğe bağlı olmayan ufacak bir saydamlık.”³⁹

Bulantı’da, Roquentin’in yaşadığı ilk tecrübe yabancılaşmadır, bunu belirsizlik ve umutsuzluk, varlık ve varlığın sorgulaması, hayal kırıklığı ve isteklerin gerçekleşmemesi ve ardından da korku, eylemsizlik ve kaçış takip etmektedir. Roquentin’in kendisine yabancılaşması, kendisinden üçüncü tekil kişi olarak bahsetmesiyle görünür hale gelmektedir ki, bu satırlar aslında yabancılaşmanın değil, varlığın yadsınmasının ve varlığa karşı bir tikslenme duyulmasının bir değerlendirmesi olarak da ele alınabilmektedir.

“Üşüyorum, bir adım atıyorum, üşüyorum, bir adım, sola dönüyorum, sola dönüyor, sola döndüğünü düşünüyor, deli, deli miyim? Delirmekten korktuğunu söylüyor, varoluş, varoluşta küçük mü görüyorsun, duruyor, vücut duruyor, durduğunu düşünüyor, nereden geliyor o? Ne yapıyor? Gidiyor, korkuyor, çok korkuyor, ahlaksız, istek bir sis gibi, istek, tiksinti, var olmaktan tiksindiğini söyledi. Tiksiniyor mu? Var olmaktan tiksinmekten yorgun...”⁴⁰

Varlık, onun için sadece var olmaktır. Bunun dışında normal hayatın içerisine girememek, bir işi olmamak, bir ailesi olmamak, patronu olmamak...⁴¹ Ve aidiyete dair sorunlar yaşamak... Tekliği ve yalnızlığı, sadece var olması olarak değerlendirdiği bu durum, utancının ve varlığını yadsınmasının ardındaki nedenlerden

³⁹ Sartre, J. P. (1992). *Bulantı*, Çeviren: Alkan, E., Roman Yayınları, İstanbul, s. 249.

bazılarıdır. Hele ki tarihi çalışmasından da vazgeçtiğinde bu his daha da yüzeye çıkar.

Çevresine baktığında varoluşa dair sorgulamanın perspektifinden bakarken, insanların *“herhangi bir kimse ya da bir şey için gerekli olup olmadığını düşünmeye kalkışmadığını düşünürken, insanların kendi küçük dünyalarında kendi varlıklarına bir değer atfettikleri sonucuna varır. Bu düşüncenin ardından farklı bir bakış açısına geçer ve “var olmaya devam etmemiz için hiçbir, ama hiçbir sebep yok”* der.⁴²

“Varoluşçuluk” adlı eserinde, hümanizma ilgili bir açıklama daha yapar Sartre ve insancılığa tamamen başka bir anlam yükleyerek, insancılıkla ilgili eleştirilerinin devam ettiğini göstermiş olur:

“Varoluşçuluğun, insancılık (humanisme) olup olmadığını sorduğumuzdan ötürü de eleştirdiler beni. Şöyle çıktılar bana: Siz ki, Bulantı romanınızda haksız olduklarınızı yazdınız insancılardan; belli bir insancılık türünü alarak eğlendiniz onunla; şimdi nasıl olur da ona dönersiniz? Gerçekte, insancılık sözcüğünün birbirinden çok ayrı iki anlamı var. İnsanı, amaç ve üstün bir değer olarak ele alan bir kuram diye anlaşılabilir insancılık... Bu durum, kimi kişilerin yüce edimlerine yaslanarak, insana bir değer verebileceğimizi sandırıyor bize. Oysa bu çeşit bir insancılık saçmadır. Neyse ki insancılığın bir başka anlamı daha var. Bu anlamın özü şudur: İnsan kendi dışında vardır, kendi dışına çıkarak var olur. Yani, ancak dışa atılarak, dışta kendini yitirerek varlaşır; aşkın (transcendant) amaçları kovalayarak var olabilir. Bu yönden alınırsa, insan ilerleyiştir, aşıştı, oluştur; ilerlemenin, aşmanın göbeğindedir. Nesnelere dahi bu ilerleyişe, bu aşışa, bu oluşa göre yakalar. Demek ki insancıl bir evrenden, insancıl öznellik evreninden başka evren yoktur.”⁴³

Ve şöyle der yine Varoluşçuluk'ta Sartre:

“Gelgelelim, benim bağlandığım tanrıtanımaz varoluşçuluk daha tutarlıdır. Ona göre, eğer tanrı yoksa hiç olmazsa, ‘varoluşçu özden önce gelen’ bir varlık vardır. Bu varlık, bir kavrama göre tanımlanmazdan, belirlenmezden önce de vardır. Bu varlık insandır. Heidegger’in deyişiyle, ‘insan gerçeği’dir. Varoluş özden önce gelir. İyi, ama ne demektir

⁴² Sartre, *Bulantı*, s. 167

⁴³ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 74 – 75.

bu? Şu demektir: İlk insan vardır; yani insan önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra tanımlanıp belirlenir, özünü ortaya çıkarır.”⁴⁴

Sartre varoluş ile ilgili düşüncelerine şöyle devam ediyor;

“...Ve sonra birdenbire işte orada, gün gibi ortadaydı: varoluş birdenbire kendini ortaya çıkarmıştı. Zararsız soyut bir kategori görünüşünü kaybetmişti: maddelerin hamuruydu o, kökler yoğrularak var olmuştu. Ya da daha çok kök, bahçe kapıları, sıralar, seyrek çimenler, yok olan her şey: maddelerin çeşitliliği, bireyselliği yalnızca bir görünüştü, kaplamaydı. Bu kaplama düzensiz, kocaman, yumuşak bir yığın bırakarak erimişti. Diğer taraftan bu kök o şekilde vardı ki açıklayamıyordum. Budaklı, hareketsiz, isimsiz, beni büyülüyor, gözlerimi yaşırtıyor, hiç durmadan beni kendi varoluşuma götürüyordu. Bu bir kök diye tekrarlamak boştu, artık bir işe yaramıyordu. Varoluş, günlük durumlarda gizleniyordu; şurada, deniz kenarında, çevremizde ve bizde idi o, giderek biz oyuz. Onu ağzımıza almadan iki sözcük yan yana getiremeyiz, fakat gel gör, ona el süremeyiz. Onu düşündüğümü sandığım zaman, hiçbir şey düşünmediğime inanabilirsiniz. Kafam boşalmıştı, daha doğrusu kafamda tek sözcük kalmıştı: varlık. Ya da bilmem nasıl söylemeli. Katılma, ilişkin olma sözcüğü geliyordu aklıma. Kendi kendime, deniz yeşil eşyalar sınıfına girer ya da yeşil denizin niteliklerinden biridir, diyordum. Nesnelere baktığımda, varoluşlarını düşünmekten uzaktaydım, bana bir dekor gibi görünüyorlardı. Ellerime alıyor, araç olarak kullanıyor, dirençlerini kestirebiliyordum. Fakat bütün bunlar yüzeyde kalıyordu. Bana varoluşun ne olduğu sorulsaydı, açıkça, bu bir hiçtir, nesnelere doğalarında hiçbir şey değiştirmeksizin kendilerine dışarıdan eklenen boş bir biçimdir diye yanıtlardım. Fakat işte bir anda, orada, ortaya çıkıverdi, gün gibi açık seçik oldu: Varoluş tüm örtülerini atmıştı.”⁴⁵

Roquentin’de, varoluşa yönelik algının hiçlikle noktalanması onu eylemsizliğe ve son üç yılda yaptığı işten bile vazgeçirmeye götürerek onu toplumdan soyutlarken, Sartre, *Varoluşçuluk* adlı eserde “Bunaltı Hareketsizliğe Götürmez Bizi” başlığı altında tam tersini söyler.

“Elbette insanı eylemsizliğe, durgunluğa götüren bir bunaltı söz konusu değil burada. Yalnız (basit) bir bunaltı söz konusu. Sorumlulukları olan herkes bilir bu bunaltıyı. Nitekim bir

⁴⁴ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 39.

⁴⁵ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 126 – 130.

saldırının sorumluluğunu yüklenen bir komutan, nice insanı ölüme atmanın sorumluluğunu da üstlenmiş olur. Üstelik bu sorumluluğu kendisi seçer...⁴⁶

Kendi roman karakterlerinin zayıflığı için de şu açıklamayı yapar:

“Romanlarımızda insanları zayıf, gevşek, korkak, hatta kötü olarak gösterdiğimiz için çullanıyorlarsa bize, o insanların yalnızca zayıf, gevşek, korkak, hatta kötü olmasından gelmiyor bu... Varoluşçu, bir korkağı anlatırken, “Bu adam korkaklığından sorumludur!” der. Bilir ki ciğeri, yüreği, beyni korkak olduğu için korkak değildir o; beden yapısından ileri gelmez onun korkaklığı, kendini o duruma düşürmesinden gelir. Edimleriyle kendini bir korkak olarak kurmasından gelir. Korkak yaratılış yoktur çünkü... İnsanı korkak yapan bu yaratılışlar değildir; bir şeyden vazgeçme ya da bir şeyi olurlarına bırakma eylemidir. Yaratılış edim demek değildir...”⁴⁷

Sartre’a göre gerçek varlık’ın, insan tarafından yaşanmakta olan dünyadan ibaret olduğu görülmektedir. Varlık, insan bilinci ile ilişkisinde, kendisini açığa vurmakta ve bir bilgi alakasının dışında düşünülemezdir. O halde Sartre’ın ontolojisi, böylesi bir varlık anlayışını hareket noktası olarak kabul etmektedir denilebilir.⁴⁸

Sartre’a göre özgürlük, insanlık varoluşunun temelinde yer alır. Sartre, “biz özgürüz fakat özgür olmayı seçemiyoruz, biz özgürlüğe atıldık”,⁴⁹ der. Özgürlük, neredeyse insanlık varoluşunun zorunluluğu olmaktadır. Dolayısıyla Sartre’ın açıklamak istediği özgürlük, ne içte ne dışta ne de karşıdadır. O mutlak ve sınırsızdır. Her şeyi seçen bu özgürlük aynı varoluştur. İnsanın özgür olması gerekiyorsa ona da özgürlük dışında bir uzantının olmaması gerekir. Özgürlük vardır veya yoktur. Zira insanlık gerçeği için var olmak, seçmektir.

Özgürlük varoluşla aynı anlamdadır, insan özgürlüğü gerçekleştirir.

“Belirlenimcilik ve özgürlük insanda bir aradadır. Sartre her ikiciliği insan varlığından çıkarmıştır. Bu bağlamda O, ben doğmuş olmaktan utanıyorum, şaşırıyorum ve bu kötü

⁴⁶ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 45.

⁴⁷ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 58.

⁴⁸ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 27.

⁴⁹ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 641.

hayatı kabul ettiğimi ve yaşadığımı kabul ediyorum. Bu benim doğmuş olmakla seçtiğim bazı duygularımdan biridir.”⁵⁰

Yine o bu konuda açıklamalarına şöyle devam etmektedir:

“Biz kendi sorumluluğumuzu göz önünde bulundurmuyoruz. Benim niçin doğduğumu öğrenmek için, doğduğum günü görmem gerekir. Ben doğmak istemedim. Benim doğmamdan sorumlu olan başka düşünceler yoktur. Orada benden ve benim tasarılarımdan başka bir şey yoktur. Kendimi bırakılmış hissediyorum. Kendimden sorumlu olmaya mecburum. Bizim yaşadığımız ve bulunduğumuz yer konusunda başka hiç kimse karar veremez. Dünyada benimle beni seçen hiçbir şey yoktur. Ben, kendimi ve sorumluluğumu taşıyorum. Mutlak özgürlük, mutlak sorumluluğu gerektirir.”⁵¹

Sartre’a göre, özgürlüğümüz dünyadaki ilişkilerimizle bağıntılıdır.

“Burada var olmayı belirtebilirim. Fakat özgürlüğümü kendi özgürlüğümle bozamam. Çünkü benim özgürlüğümün var olabilmesi buna bağlıdır. Özgürlüğün görünen bütün olumsuzlukları, belirlenimcilik, zıtlıklar benim özgürlüğümü tutamazlar. Bu özgürlüğü değiştiremem. Bununla birlikte bu, dünyada bana mutlak sorumluluğu ve beni bana verir. Demek ki yaşamın en iyisi benimkidir. Yaptığım şey kendim olmaktır. Çünkü biz özgür olmaya mahkûmuz, bundan kendimizi hiçbir zaman uzak tutamayız. Ben hiçbir zaman özgürlüğümü sınırlandıramam. Bununla birlikte tasarı özgürlük olayıdır fakat aynı zamanda özgürlüğü belirtme olayıdır. Sartre’a göre özgürlük, oluşturulan kararlılık içinde kalmaz. Özgürlük her tasarıya her görüşe göre değişebilir. Zamanı kabul etmek zorundadır. Özgürlük sınırlı kalmaz, çünkü o, kendi kendine bağlı kalmak zorundadır.”⁵²

İnsanın dünya ile olan “etkileşim” denilebilecek münasebeti yanında, kendisi gibi birer somut varoluşa sahip olan diğer bilinçli varlıklarla münasebeti, yani “iletişimi” de söz konusudur. Bu doğrultuda “ben”ler arası iletişim problemi, Sartre felsefesinin en can alıcı noktalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵³

⁵⁰ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 641 – 642.

⁵¹ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 613 – 614.

⁵² Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 613 – 614.

⁵³ Moeller, C. (1969). *Jean Paul Sartre ve Tabiatüstünün Bilinememesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 200.

Çünkü “fenomenoloji intersubjektivite” adı verilen olayı, yani; insanın insan olarak, ancak topluluk içerisinde ve başkaları ile yaşadığı hayatta “kendi kendisini gerçekleştirme ya da tamamlaması” olayını aydınlatmak suretiyle, varoluşa ait değerli bir malzeme getirmiştir. Benin karşısında, ona anlamını veren “bir başkası ya da bir sen” vardır.

Ben’in karşısındaki “başkası”, bir “mahiyet (*essence*)” olmayıp, somut bir bireysellik içerisinde bulunandır. Böylece fenomenolojik yaklaşım, “insan (*ben*)” ile “insan (*başkası*)” arasındaki iletişimin önemini vurgulamaktadır.⁵⁴

Sartre; ben’ler arası iletişimi “Varlık ve Hiçlik” adlı yapıtının odak noktalarından birini oluşturan “bakış” fenomeninden hareket etmek suretiyle değerlendirmektedir. Bu değerlendirme esnasında, başka insanlarla olan birlikteliğin boyutlarını da göstermeye çalışmaktadır.

Sartre’a göre, bakış bana yalnızca başkalarını açmakla kalmaz, kendi “ben”imin inceliklerini de keşfetmeye imkân verir. Kendi varlığını tam olarak anlayabilmem için, kendi dışındaki başkasına gereksinme duyarım. Anlaşılacağı üzere burada, bana kendi “ben”imi açan “bakış” sıradan bir fizyolojik olay olmayıp, doğrudan doğruya bir “yaşantı” halidir.

Yargılarına ve bakışlarına teslim olduğumuz başkaları, bizim ne olmak istediğimize hiç önem vermeksizin, bizi geçmişimizle ya da o anki davranışlarımızla; “iyi”, “kötü”, “güzel”, “çirkin” gibi kelimelerle nitelendirirler.

Bu durum *Bulantı*’da şu şekilde serimlenmektedir ve aynada yüzünü dikkatle inceleyen Roquentin, başkalarının yüzünde bir anlam bulmasına rağmen, kendi yüzünün hiçbir anlam ifade etmediğini düşünür;

“Baskalarının yüzlerinde bir anlam var. Benimkinde yok. Güzel mi, çirkin mi ona bile karar veremiyorum. Çirkin galiba, söylemişlerdi bana çünkü. Ama bu beni şaşırtmıyor Anny ile

⁵⁴ Koç, E. (2008). “Jean Paul Sartre Felsefesi’nde Ben – Başkası – İletişim Problemi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı: 37, s. 333 – 348.

Verlines canlı bir hal bulurlardı bende... Ama ben kendi yüzüme çok alışmışım herhalde... Ben *kendi* yüzümü, tıpkı vücudu mu hissettiğim gibi gizli organik bir duygu ile görüyorum. Ama ya ötekiler?”⁵⁵

Ötekiler beni nasıl görüyor? Kendimi başkalarının gördüğü gibi görmem, birden bire tamamlanmış, belirlenmiş, kaskatı görmem demektir. Roquentin, kendi yüzünün anlamsız olmasını yalnız bir insan olmasına ve hiç dostunun olmamasına bağlamaktadır;

“Yalnız bir insan olduğumdan mı böyle acaba? Toplum içinde yaşayan insanlar, kendilerini aynalarda dostlarına göründükleri gibi görmeye alışmışlardır. Benimse dostum yok. Bunun için mi benim bu kadar çıplak acaba?”⁵⁶

Roquentin’in ifadelerinden de anlaşılabilceği gibi, başkaları bizi ciddi biçimde belli kelimelerle nitelendirirler. Başkalarının bizim hakkımızdaki bu değerlendirmeleri çok sert olsa da, çoğu zaman onları kendi değerlendirmelerimiz gibi kabul ederiz.

Bunun sebebi Sartre’a göre,

“Kendi kendimizi incelemekten doğabilecek boşluk duygusundan kurtulabilmektir”. İnsan; “başkaları kendini zeki, kötü, kıskanç saymayınca, gerçekten zeki, kötü, kıskanç olamıyor; ama sayınca da sahidan öyle oluyor. Yani kendisiyle ilgili bir gerçeğe varması için başkalarından geçmesi gerekiyor.”⁵⁷

Kendi gerçeğimi bana bulduran başkaları, değerlendirmeleriyle beni sürekli “tehdit” altında tutup, aşkınlığımı bile tartışabilir bir hale getirdiklerinden, benim onlarla ilişkim son noktada bir “korku ve köleleştirme” ilişkisine dönüşmektedir. Zira başkaları Sartre’a göre, “korkulacak” ve yerine göre de amaçlarımız doğrultusunda “kullanılacak” varlıklardır.⁵⁸ Başkalarından korkarız. Çünkü korku, aşkınlığımızın

⁵⁵ Sartre, *Bulantı*, s. 21, 22, 23.

⁵⁶ Sartre, *Bulantı*, s. 23.

⁵⁷ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 85.

⁵⁸ Koç, a.g.e., s. 340.

tehdit altında olmasından, başkasının özgürlüğüne mahkûm olmamızdan ve onun bu durumda bizi köleleştirme olasılığından kaynaklanan bir korkudur.

O halde bu rahatsız edici özgürlüklerden kaynaklanan korku ve köleşmeden kurtuluşun bir yolu yok mudur? Varlığımız, ancak dünyada tehlike içinde var olmayı seçerek gerçekleşir; ancak kendisini yenen yabancı özgürlüklerin önünde ve tehlike içinde varlaşır. Ancak başkalarının özgürlüğünden kaynaklanan tedirginliğimizi ve korkumuzu azaltmanın bir yolu olmalıdır.

Bu yol Sartre'a göre, "bireyin dışarıdan görüldüğü zaman bir tehdit, içeriden görüldüğü zaman da bir boşluk" olduğunun fark edilmesidir. Bir "*kendisi için varlık olan başkası*", dışarıdan benim için bir tehdit ve korku unsuru olarak görünse de, ben de bir kendisi için varlık olarak aşkınlığının ve özgürlüğünün farkına vararak onun için bir tehdit unsuru haline gelebilirim; onu nesneleştirebilirim.

Bu, aynı zamanda benim bir özne olduğumu, kendi varlığımın sorumluluğunu taşıdığımı ve bununla da kalmayıp başkalarının sorumluluğunu da taşıyabilen bir varlık olduğumu fark edişimdir. Kendi insanlarımlarımın farkına vardığım andan itibaren, kendi varlığımın sorumluluğunun yanı sıra, başkalarının varoluşunun sorumluluğunu da hissederim.

I. En soi (Kendinde Varlık)

Sartre, "*Varlık ve Hiçlik L'Etre et Le Néant*" adlı ontolojik fenomenolojik deneme olan eserinde, evreni kendinde varlık olarak tanımlamaktadır. Yapısı itibariyle bu varlık, bilincin oluşturduğu kendisi için varlık türüne bütünüyle karşıt, ancak bir bakıma da onun benzeri diyebileceğimiz bir yapıya sahiptir. Bu kavram Kant'ın ve Husserl'in felsefelerinde fenomenin varlığı olarak anlaşılmaktadır. Sartre'a göre "*kendinde varlık*" yaratılmamıştır.

Ona göre, yoktan yaratılış olanaksızdır. Sartre bununla ilgili olarak şöyle der:

“Varlık fenomeninin doğru düşünülmesi, çoğu zaman yaratıcılık diyeceğimiz bu peşin hükümlerle karanlıklaştırılmıştır.”⁵⁹

“Kendisinde varlık (en – soi)”; evrene karşılık gelen tam, kendisi için varlığa tamamıyla zıt, özdeşlik ilkesinin kendisine tam olarak uygulandığı ve bundan dolayı da “ne ise o” olarak kalan bir varlıktır. Kendi kendisiyle dolu olan, dolayısıyla başka hiçbir varlıkla ilişkisi bulunmayan kendi başına varlık, ne mümkünden çıkar ne de zorunlu olana bağlanabilir. Zorunluluk, ideal önermeler arasında bir bağı gösterir; var olanlar arasında ise böyle bir bağ olamaz. Ayrıca fenomenal bir var olan, asla başka bir var olandan çıkamaz. Sartre’a göre mümkün, kendisi için varlık alanına ait olduğu için mümkünden de çıkarılmayan kendisinde varlık, sadece olumsal olarak adlandırılabilir. O, ne yokluktan ne mümkünden ne de zorunlu bir yasadan çıkmıştır; o, vardır. Yaratılmamış, nedensiz, açıklamasız, başka bir varlıkla hiçbir ilişkisi olmayan kendisinde varlık, fazladan ve saçmadır. Kendisi için varlık ise, tam tersine, “olmadığı şey olan ve olduğu şey olmayandır.”⁶⁰

Sartre, varlık eğer yaratılmış ise bir tanrısal bilinçte yani öznellikte var olacağını ve kendinde varlık’ın da en önemli özelliği olan kendinde olma durumundan yoksun olacağını söylemeye çalışmaktadır. Eğer bu durum söz konusu ise varlığın, kendi varlığında söz edilemez ve bu, Tanrı varlığından başka bir şey değildir. Sartre bundan sonra şu varsayımı ileri sürer:

“Eğer varlık, Tanrı’nın dışında kendi kendisi olarak düşünülebiliyor ise, yani Tanrı’nın karşısında kendi varlığını kurabiliyor ise, o zaman yaratılış düşüncesi son derece önemsizdir.”⁶¹

Sartre’a göre varlık, kendi dışında Tanrı tarafından yaratılmamıştır. Ancak bundan varlığın kendi kendisini yarattığını da çıkarmamak gerekir. Zira bu onun kendi kendisinden önce olmasını gerektirecektir. “*Varlık, bilinç gibi kendi kendisinin nedeni değildir.*”⁶²

İşte Bulantı’nın kahramanı Roquentin, saçma olan ve kendisine yabancılaştıran kendisinde varlık ile karşılaşmasında böyle bir duygu yaşar;

⁵⁹ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 32.

⁶⁰ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 32.

⁶¹ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 32.

⁶² Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 32.

“Bugün bir hal oldu bana, bundan kuşku duymam yersiz olur. Olağan bir kesinlikle, apaçık olarak değil de bir hastalık gibi geliverdi. Sinsi sinsi, yavaş yavaş yerleşiverdi içime. Kendimi az buçuk acayıp, az buçuk sıkıntılı hissettim, hepsi bu kadar.”⁶³

Sartre’a göre bulantı, geçici bir hal değildir. Çünkü o, yaşantısal olarak görünse ve o şekilde açığa çıkmış olsa da, daha derin bir nedenden, ontolojik bir nedenden kaynaklanır. Dünyanın olumsal ve saçma oluşu, “her varlığın nedensiz doğması, acizlik yüzünden uzayıp gitmesi ve rastlantı sonucu ölmesi”,⁶⁴ insanın kendi bedeninin de, tıpkı kendisinde varlık gibi nesnelere arasında bir nesne olması, bilincin kendi dışındaki varlıkla farkının kesin bir dille onaylanması, yabancılaşma duygusu, dünyanın onu anlamak isteyen idrak mekanizmasına ve akıla sığmayışı, hayatın boş boşunallığı gibi nedenler, kendisini fazladan ve bırakılmış hissedilen insanın “insanlık durumu” olarak görünmektedir;

“Bulantı kısa bir süre için yakamı bıraktı. Fakat biliyorum, yine gelecek... Derin derin bir sıkıntı bu, varoluşun derin özü, benim yapılmış olduğum maddenin kendisi.”⁶⁵

Sartre, varlığı etken ve edilgen olarak anlatmayı da kabul etmez. Çünkü bu kavramlar, bilinç için bir anlama sahiptir. Kendinde varlığın diğer önemli bir özelliği de, onun kendisiyle özdeş olmasıdır. Kendinde varlık; kesin, sonsuz, başlangıçsız, değişmez ve kendinden başkası ile anlatılamaz. Yine kendinde varlığın en önemli özelliklerinden biri de, zorunlu olmayışı ve hiçbir şeyden çıkarılmayıştır. O, olanaklılık ile zorunluluğa dayandırılmaz. Çünkü olanaklılık, bilince ait bir şeydir.⁶⁶

Zorunluluk da ideal önermelerle ilgilidir. Kendinde varlık, nedensiz ve açıklamasızdır. Kendinde varlık saçmadır ve hiçbir şeye dayandırılıp açıklanamaz. Bu yüzden Sartre, dünyayı bir saçmalık olarak değerlendirir; her şey anlamsız ve değersizdir. Varoluş gereksizdir, “bu dünya kısaca gereksiz, nedensiz ve mutlak bir

⁶³ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 32.

⁶⁴ Gündoğan, A. O. (2004/b). “Bulantı”, <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Bulantı.pdf>, Son Erişim Tarihi: 15.08.2011, s. 2.

⁶⁵ Sartre, *Bulantı*, s. 67.

⁶⁶ Karakaya, T. (2004). *Sartre Felsefesi’nde Varlık Sorunu*, Elips Yayınları, Ankara, s. 60.

saçmalıktır. Buna da bilinçle ulaşırız”.⁶⁷ Kendinde varlığın saçmalığı ise, ancak bir bilinç aracılığıyla anlam kazanacaktır.

“*Kendinde varlık ne ise odur (l’etre est ce qu’il est)*”. Bu totolojik bir önermedir; yani bir şey ne ise odur. Özdeşlik İlkesi, “her var olan, kendi kendisi ile özdeşdir. A, A’dır” şeklinde gösterilir. Bu durum, her var olanda, her zaman bir “özdeş çekirdek (*nüve*)” bulunduğunu ve bunun değişmediğini ve bu anlamda onun “töz (*substans*)” olduğunu ifade eder. Bunun dışında, Özdeşlik İlkesi’ne göre, her var olanın tek ve biricik bir şeydir. Örneğin Leibniz’e göre, Özdeşlik İlkesi çerçevesinde evrende birbirine özdeş iki şey yoktur. Özdeşlik İlkesi’nin bu yorumu, özellikle insan hakkındaki kullanımı bakımından önemlidir. Her insan, başka hiçbir insanla özdeş olmayan bir tekliktir. Teklik, aynı zamanda kişinin kendinin bilincine varmasına / kendisini tanımasına olanak sağlar.

Sartre’da varlık fenomeni, yaratılış bağlamında şu şekilde ele alınmaktadır;

“Fakat “yoktan yaratılış (*ex nihilo*)”, varlığın yaratılışını açıklamaz; çünkü varlık öznellik, tanrısal bir öznellik içinde tasarlanıyorsa, bu durumda o özneler arası kalmayı sürdürecektir. Böylece öznellik, bir nesnelğin temsili olamaz ve sonuç olarak o, nesnel yaratma isteği ile açıklanamaz. Eğer varlık Tanrı karşısında var ise, bu onun kendi kendisine dayandırdığı ve tanrısal yaradılışa dair en küçük bir iz taşımadığı içindir. Kısacası o, yaratılmış olsa bile, kendisinde varlık yaratılış terimi ile açıklanamaz; çünkü varlığını yaradılışın ötesinde kazanmaktadır. Bu, varlığın yaratılmadığını söylemekle aynı şeydir.”⁶⁸

Görüldüğü üzere Sartre, Özdeşlik İlkesi’ni kullanmak suretiyle, objeler dünyasını, kendi dışında herhangi bir zorunlu ve evrensel mutlak varlığa bağlamamış ve onu doğrudan doğruya kendi içerisinde irdelemiştir.

⁶⁷ Karakaya, a.g.e., s. 60.

⁶⁸ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 26 – 27.

II. *Pour – Soi* (Kendisi için Varlık)

Sartre'ın felsefesinin temel sorunsalı, bireyin özgürlüğü problemidir. Bu temelde Sartre, kendisini insan özgürlüğü problemine adanmıştır demek yanlış olmayacaktır ve Sartre için özgürlük, kendisi için varlığa aittir. Kendisi için varlık, bilinç sahibi olan insan gerçekliğiyle özdeşdir. Sartre için biz özgürüz, biz kendimizi özgür yapmak zorundayız ve bu özgürlük yabancılaşmanın bütün formlarına karşı isyan olmalıdır. Pek çok filozof, özgürlük problemini eski bir metafizik tortu içinde aşkınsal olarak ele almıştır. Hatta insan özgürlüğü problemi yok sayılmış ya da unutturulmuştur.

Oysa belirtildiği üzere “özgürlük” problemi, Sartre'ın felsefesinin en önemli konusudur. O, insanı seçimlerinde tamamen özgür bırakmak ister ve bu yüzden de “özgürlük” problemi sadece felsefesinde değil, romanlarında, oyun yazılarında, edebiyat eleştirilerinde, aktif bir siyasetçi olarak yaşama katılmasında hep kendisini en önemli kavram olarak göstermektedir. Özgürlük, kendisi için varlığın tabiatının tam da kendisidir. Çünkü belirtildiği üzere kendisi için varlık bilinç sahibi olduğundan, özgür olmayı seçebilme yetisine de sahiptir ve bu nedenle de “Özgür olmaya mahkûmdur”.⁶⁹

Kendisi için varlık, kendinde varlığın “olumsuzlanması (negation)” olarak çıkar ve kendisi için varlık, bilgi edimiyle varlığın içine olumsuzlamayı sokar. Bu yüzden kendisi için varlık, hiçlik olarak tanımlanır. Sartre için hiçliğin kendine ait bir varlığı yoktur. O, insan gerçekliği ile yeryüzüne gelmiştir.

Sartre'a göre, kendisi için varlık'ın dünyası soyut bir dünya değildir. Ona göre kendisi için varlık, varlık'ın karşısında oluş tavrı içinde olmasaydı kendi kendisine yetecekti. Fakat hiçbir yerde kendi başına kendisi için varlık düşünülemez. Kendisi için varlık, bir başka varlığa gereksinim duyar. Bu, gereksinim duyduğu varlık başkası için varlık'tır.⁷⁰

⁶⁹ Sartre, *Ego'nun Aşknlığı*, s. 19.

⁷⁰ Sartre, *Ego'nun Aşknlığı*, s. 19.

Başkasında var olmak, başka bir şeyle bulunmak ya da başkasında bulunmaktır. Çünkü bilinç, yalnız kendi dışında bir başka varlıkla ilişkide bulunduğu durumda vardır. Ona göre kendimizi başkaları vasıtasıyla tanımaktayız. Bizler, başkalarının daha önce bizim üzerimizde edindikleri bilgilere başvuruyoruz. Buradan hareketle, kendimiz hakkında ki yargıyı ve kararı başkalarının verdikleri bilgilerle yapıyoruz.

“Başkası için varlık (L’être pour autrui)”, kendisi için varlık’ın üçüncü ekstasis’idir; yani bilincin, her zaman için kendisinden başka bir bilince, kendisinin ötesinde olan yönelmişlik durumudur. Sartre’a göre, bu kategoriyle birlikte kendi ego’mun başkaları için bir nesne olarak var olduğu yeni bir boyut ortaya çıkar. İnsan bunu en derin şekilde “bakış” fenomeninde algılar. Birinin bize bakmakta olduğunu fark ettiğimizde, kendimizi bir nesne olarak görüp kendi kişisel dünyamızın çözümlüverdiğini duyarız. O anda kendi benimizi adeta bir başkasının ben’i gibi algılarız.

Bir başka deyişle, o bakış anında, kendisi için varlık’ımız bu niteliğinden sıyrılıp, bir çeşit kendinde varlık’a dönüşür. Hiç kuşkusuz bu ilişki mutlak değil, karşılıklıdır. Hegel’in felsefesinde “Ego”, kendi değerini ancak karşısında bir “başkası” varsa kazanmaktaydı. Kendi bilincimin yapısını oluşturabilmek için “başkası” mutlak bir zorunluluktur. Sartre, Hegel’in bu görüşünde, Ego’nun Başkasının varlığını içerdiğini ileri süren Husserl’in görüşüne oranla daha büyük bir gerçek payı olduğunu temsil etmekle birlikte, Hegel’in ontolojik iyimserliğine karşı çıkmaktadır.⁷¹

Sartre’ın çözümlemesinde varlık, insanın varlığı asıl yönü ile fenomen üstü bir özellik göstermektedir. Varlığın fenomenlerle görünüşlerinin arkasında gizlenen hiçbir numen ya da kendiliğinde şey bulunmuyorsa da varlık, fenomen görünüşlerinin herhangi birisinde bütünüyle kavranamaz. Bilinç ancak varlığın kendisine açık olan yüzünü tanıyabilir. Varlık özelliği bulunan her şey, insan bilgisinin bağlı olduğu kategoriler, belirlenimler ve tanımların dışında, bağıntılar ve niteliklerde asıl anlamını bulur.

⁷¹ Gürsoy, a.g.e., s. 17.

Varlık, fenomenlerin bir bütünüdür; ancak bu bütünlük insanın herhangi bir fenomeni görüşüyle anlaşılmaz. Çünkü her fenomen, kendi sınırlarını aşan ve bilinç dışı bulunan öteki fenomenlerle bağlantılıdır. Varlık, işte fenomen üstü olan bu ilkel yönü ile kendinde varlık'ın karşılığı olmak üzere bir kendisi için varlık'tır. Kendinde varlık; bütün durumunda değişmez, kendi kendine tam ve yetkin varlık olarak oluştan da yoksundur. Diğer bir anlatımla bu varlık, aşağı yukarı nesnelere cansız dünyasına eşittir ve hiçbir iç dış yüze sahip değildir.⁷²

Tek bir katı kütle olarak dünya dışında, Sartre'a göre; sandalye, dağ benzeri belirli nesnelere söz ederiz. Masa dediğimiz nesne, bilincin faaliyetiyle, dünyanın bütününden kopararak şekillendirilir. Dış dünya yalnızca bilince, ayrı fakat karşılıklı ilişkiler içinde bulunan şeylerden meydana gelen anlaşılır bir sistem olarak görünür. Bilinç olmadan, dünya yalnızca vardır; o, kendinde varlık'tır ve bu haliyle anlamdan yoksundur. Dünyadaki şeylere, varlık vermese bile, anlam veren bilinçtir. Buna göre, bilinç her şeyden önce, dünyadaki şeyleri tanımlar ve onlara anlam yükler.

İkinci olarak, bilinç kendisini aşar, yani kendisiyle nesnelere arasına bir mesafe koyar ve bu şekilde nesnelere karşısında bir bağımsızlık elde eder. Bilinçli ben, dünyadaki şeylere karşısında bu tür bir bağımsızlığa sahip olduğu için, şeylere farklı ya da alternatif anlamlar yüklemek, bilincin gücü içindedir. İnsan Sartre'a göre, mühendis ya da işçi olmayı seçebilir, şu ya da bu proje veya tasarıya bağlanır; dünyadaki varlıklar da, insanın bu tercihlerine bağlı olarak anlam kazanırlar.

Kendinde varlık, kütleli ve kendisine özdeş olduğu için üzerine söylenebilecek fazla bir şey yoktur. Bilinç kendisi içindir. Bu bilinç, bir şeyin bilincidir; varlığın bilincidir. Bilinç varlığın kendisi değil, onun dışında bir şey ya da yokluk olmaktadır ve kendinde varlığı olumlama ya da olumsuzlama yoluyla doğurmaktadır. Sartre'a

⁷² Gürsoy, a.g.e., s. 19.

göre, bilincin kendisi varlık değildir ve bu yüzden de o yokluktur, hiçliktir. Bilincin kendisi varlık olmayandır ve etkinliği bir yoksama sürecidir.⁷³

Sartre'a göre, kendisi için varlık'ın son derece özgül bir başka özelliği daha vardır ki, O buna "mauvaise foi", yani "kendini aldatma" adını vermektedir. "Kendini aldatma", yalandan farklı bir olumsuz tutumdur; çünkü insanın, gerçeği doğrudan doğruya kendisinden gizlemesi anlamına gelir.

Sıradan yalan olayındaki kötü niyet bilinçle bağlantılı değildir ve sadece aşkın olanı, bir başka kişiyi erekler; oysa "kendini aldatma" olayında bilinç kendini aynı anda hem bir "olgusalılık (*facticite*)" hem de bir "aşkınlık (*transcendance*)" olarak ortaya koyar. Bir başka deyişle, bu olguda aldatanla aldatılan ikiliği söz konusu değildir; tam tersine, "kendini aldatma" olayı tek bir bilincin birliğini varsayar.

Sartre'a göre "kendini aldatma", kişinin kendisine gerçekte ya da fiilen olduğu kadar özgür olmadığını söylemesinden, kendisini buna inandırmasından oluşur; başka bir deyişle, sahici olmayan varoluşun Sartre'daki karşılığı olan kötü niyet, kişinin kendisinin gelenekler, başka insanların düşünceleri ya da ilahi irade tarafından kurulmasına ya da belirlenmesine izin vererek, özgürlüğünü inkâr etmesinden, kişinin özgürlüğünden vazgeçip, kendisine yalan söylemesinden, kendisiyle ilgili gerçekleri bizzat kendisinden nafîle bir çabayla gizlemesinden başka hiçbir şey değildir ve kişinin sorumluluktan, insan olma sorumluluğundan vazgeçmesiyle eşanlamlıdır.⁷⁴

Kötü niyet, düzenbazlık ve yalandır; çünkü tümel bağlanma özgürlüğünü gözden saklar. Eğer benden önce bir takım değerlerin var olduğunu söylersem, yine bir kötü niyet söz konusudur. Öte yandan, bu değerleri hem ister, hem de onların bana kendilerini zorla kabul ettirdiklerini söylersem, yine bir kötü niyet söz konusudur. Öte yandan, bu değerleri hem ister, hem de onların bana kendilerini zorla kabul ettirdiklerini söylersem, çelişkiye düşmüş olurum.

⁷³ Sartre, J. P. (1998/b). *Materyalizm ve Devrim*, Çeviren: Türk – Eliçin, E., Toplumsal Dönüşüm Yayınevi, İstanbul, s. 25.

⁷⁴ Gürsoy, a.g.e., s. 20.

Kendisi için varlık bilinçtir. Bilinç, hiçbir zaman kendi kendisiyle anlatılamaz. O, her zaman bir şeyin bilincidir. Kendisi için varlık, ne kendisiyle, ne de dışındaki kendinde varlıkla anlaşılabilir. O, bir tek şeyle anlaşılabilir; o da hiçliktir. Haricinde, kendisi için varlığında birtakım özellikleri vardır. Bunlardan ilki, kendisi için varlık yokluktur / boşluktur ve onun hiçbir içeriği yoktur. Bu yüzden onun sürekli olarak içeriğini özgürce oluşturması gerekir.⁷⁵

Kendisi için varlık, mutlak özgürlüğü ifade eder. Bu özgürlük, insanın dünyada bulunmasının ona yüklediği sorumluluktan gelir. İnsan, kendisine karşı tamamen sorumludur ve bu kendisine karşı olan sorumluluğundan dolayı, bütün her şeyden de sorumludur. İnsan, değerlerini kendisi seçmelidir; tamamlanmış ve bunu açığa çıkaran bir varlık değildir. İnsan, bir ahlak edimi seçiminden kaçınmaz ve ancak bir bağlanma içerisinde kendisini var edebilir. Bu bağlanma, özgürlük içerisinde yapılan bir seçimdir ve insan edimlerini özgürlük içerisinde seçer / özgürlüğü bunun için ister.⁷⁶

Bunu isterken de, başkalarının özgürlüğünün tümüyle birbirine bağlı olduğunu bilir. İnsan varlığıyla, onun özgür olması arasında hiçbir ayırım yoktur; insanın kendini kendi seçimi olmayan değerlerin içine bırakması, onun özgürlüğünden vazgeçmesi, yani kötü niyet içinde yaşaması anlamına gelir; kötü niyet ise, insanın kendi kendisini aldatmasıdır;

“(.....) Sıçrayıp kalkıyorum: Hiç değil düşünmemin önüne geçebilseydim, daha iyi olurdu durumum. Düşünceler asıl tatsız olan şeyler işte, tenden bile daha tatsız. Bitip tükenmek bilmeyip uzar giderler ve garip bir tat bırakırlar geride... Sonra kelimeler de var, düşünceler içinde belirtilmemiş sözcükler, her an akla gelen cümle taslakları var: “Bitirsem... var o... ölüm... Bay de Robellon öldü... değilim artık... Var o...” Yeter... Yeter bitip tükenmiyor bu... Kendimi sorumlu ve suçlu duyduğum için, hapisten de kötü. Örneğin, şu insana huzur veren gevelemeyi alalım ele: Var oluyorum, bu işe girişen ben'im. Ben... Beden bir kez yaşamaya başlayınca, artık o tek başına yaşıyor. Ama düşünce öyle mi? Onu sürdüren gözler önüne seren ben'im. Yaşıyorum, yaşadığımı düşünüyorum. Ah bu var olma duygusu yok mu, büküm büküm bir duygu ve bu duyguyu, usul usul, yavaş yavaş ben seriyorum gözler

⁷⁵ Karakaya, a.g.e., s. 80.

⁷⁶ Karakaya, a.g.e., s. 94.

önüne. Düşünmeme bir engel olabilseydim! Deniyorum bunu ve başarıyorum! Bana öyle geliyor ki şimdi artık dumanla dolu başım... Ve işte düşünce yeniden başlıyor: “Duman... düşünmemek... düşünmemek istiyorum: Düşünmemek istediğimi düşünüyorum. Düşünmek de gerekmez. Çünkü bu da bir düşüncedir. Demek asla bitmeyecek bu sorun. Düşüncem, ben'im: İşte bu yüzden durduramıyorum kendimi. Varım, çünkü düşünüyorum... Düşünmeme engel olmam üstelik. Şu an bile – korkunç bir şey bu – eğer varsam, var olmaktan korktuğum için varım. Benim içimde soluk aldığım hiçlikten kendimi çekip çıkararak benim: kin ve var olmak iğrençliği beni nice var oluşturan, varlık içine beni götüren işte bunlar.”⁷⁷

Kendisi için varlık, yalnızca bir beden olarak kavranamaz ya da bir hareket tarzıdır. Kendisi için varlık, tamlığa kavuşma arzusudur, ama bunu hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği için sıkıntı içerisindedir. İnsan, kendisi için varlık ile kendinde varlığın birleşmesi arzusu içinde bir tamamlanmışlık ister; ama bu olanaksızdır. İnsan bir olanaktır ve olanak kendisi için varlığın en önemli yanıdır.⁷⁸ Olanak, insan gerçekliğinin henüz bitip tükenmediğini ve onun devamlı çabaya açık olduğunu gösterir; insanın olanak olması onun bitmemiş ve tamamlanmamışlığını gösterir.

III. *En – Soi Karşısında Pour – Soi*

Kendinde varlık, bilinçsiz ve donuk olduğu için özgür değildir. Kendisi için varlık ise, kendinde varlıktan ayrı ve özsel olarak özgürdür. Bu anlamda insanın yolu önceden belirlenmiş değildir, insan ilkin var olur ve sonra özünü oluşturur.⁷⁹ Bu bağlamda insan, kendisini kendi özgürlüğü içinde oluşturmaktadır ve insan özgürlüğü önceldir.

Kendinde varlık, kütleli ve bilinçsiz olduğu için özgür değildir. Oysa kendisi için varlık özgür olmaya mahkûmdur. Özgürlük, insan doğasının bir özelliği değildir, insan varlığının kendisidir. Bu özgürlük içerisinde insan bütün yapıp etmelerinden sorumludur, bu sorumluluktan dolayı da seçimlerinde asla bir pişmanlık duymamalıdır. İnsan, kendi geçmişini değiştiremez, olmuş bitmiş bir şeyi olmamış

⁷⁷ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 60.

⁷⁸ Biemel, W. (1994). *Jean Paul Sartre*, Çeviren: Ataman, V., Alan Yayıncılık, İstanbul, s. 42.

⁷⁹ Biemel, a.g.e., s. 50.

gibi gösteremez.⁸⁰ Fakat bütün bunlara ne anlam vereceğini, bilinçli özgür varlığı içinde belirleyebilir. Bu da, kendi içinin özgür olmaya mahkûm olduğunu göstermektedir.

İnsan, her şeyin özgür seçiminin sonucu olduğunu bilen ve ne olduğunun bütünüyle kendisine bağlı olduğu bir varlıktır. Her şey kişinin kendi seçimine bağlıdır, insan onları ya kabul edip sıradanlaşır ya da karşı çıkıp otantik varoluşunu gerçekleştirebilir. Onlar, varoluşu gerçekleştirmek için yoldaki engellerdir; kişinin ne olduğunu seçtikleri ve edimleri gösterir, çevreye anlam veren bilincin kendisidir. Bütün bunlar bireysel seçimlerle bilincin yönelmişliğine bağlıdır;

“Peki, ne demektir bu? Ne anlamalıyız bu sözden? Yapılmış bir nesneyi sözgelisi bir kitabı ya da kâğıt keseceğini ele alalım. Bu nesneyi bir kavramdan esinlenen bir zanaatçı yapmıştır. Zanaatçı onu yaparken kâğıt keseceği kavramına, öbür yandan da bu kavramla birleşen bir üretim tekniğine, öbür yandan da bu kavramla birleşen bir üretim tekniğine, bir yapış reçetesine başvurur. Böylece kâğıt keseceği, belli bir biçimde yapılmış bir nesne, hem de belli bir işe yarayan bir eşya olur. Neye yaradığını bilmeyen bir kâğıt keseceği yapmaya kalkan kimse tasarlamaz. Bu demektir ki, kâğıt keseceğinin özü (yani, onu yapmayı ve tanımlamayı sağlayan reçeteleri, tekniklerin, niteliklerin hepsi) onun varlaşmasından önce gelir. Karşımda şöyle bir kitabın ya da böyle bir kâğıt keseceğinin bulunuşu önceden belirlenmiştir. Burada dünyanın “teknik görüşü (vision)” ile karşılaşıyoruz. Bu görüşe bakarak, “yapış varoluştan önce gelir” diyebiliriz. Yaratıcı bir Tanrı’yı bile çoğu zaman yüksek bir zanaatçı bir tasarlarız. Tanrı’yı zanaatçıya benzetiriz. Benimsediğim öğreti hangisi olursa olsun – ister Descartes’in ki, isterse Leibniz’in ki gibi öğretisi olsun – yine de biz iradenin az çok anlağı izlediğini hiç olmazsa bununla birlikte yürüdüğünü kabul ederiz.”⁸¹

Öte yandan zamansallık da kendisi için varlığa aittir. Kendinde varlığın ardışıklığından ve zamansallığından söz etmenin olanağı yoktur. Zamansallık, kendisi için varlığın bir özelliğidir. Kendisi için varlık zamansallıkla bizzat özgürlük olmakta ve bu anlamda da, kendisi içinin özgürlüğünü sınırlayan herhangi bir engel kalmamaktadır. İnsanın sorumluluğu da bu özgürlükten gelmektedir. İnsan bu

⁸⁰ Sartre, J. P. (1989). *Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır*, Çeviren: Bezirci, A., Say Yayınları, İstanbul.

⁸¹ Sartre, *Bulantı*, s. 46.

sorumlulukta, bir tür özsel varoluşu benimseyerek Tanrı'nın, çevresinin ya da eğitim koşullarının kendisini böyle yaptığını söyleyerek, kendi seçiminin sorumluluğundan kaçıp, kendisini kandırmayı seçebilir.

“Geleceği görüyorum. Orda, sokakta işte şu andakinden daha az solgun. Neden gerçekleşmeyecekmiş sanki? Fazladan ne kazandıracak bu ona? Yaşlı kadıncağız yalpa vura vura uzaklaşıyor, sonra duruveriyor birden, atkısından sarkan bir tutam saçı çekiştiriyor. Yeniden yürüyor, demin ordaydı, şimdi şurada... Nasıl oluyor bu, bilmiyorum: Hareketlerini mi görüyorum, yoksa görmüyorum da seziyor muyum? Artık içinde bulunduğum anı gelecekte ayıramıyorum, ama yine de sürüp gidiyor bu azar azar gerçekleşiyor; ihtiyar ıssız sokakta ilerliyor, kocaman erkek ayakkabılarını sürüklüyor. Zaman denilen de bu işte; çırılçıplak zaman, kişinin varlığına usul usul geliyor, bekletiyor kendini, ama bir kez de gelince midesi bulanıyor insanın, çünkü zamanın çoktan var olduğunu anlıyorsunuz.”⁸²

“*Zamansallık (temporalité)*”, kendisi için varlık'ın kendinde varlık'ı sürekli hiçleme sürecinde deneyimlediği öznel durumdur. Zamansallık, Sartre'in Heidegger'den aldığı bir kavram olup, insan gerçekliğinin özünü oluşturur. Tıpkı uzam gibi zaman da insana özgüdür, yani tümüyle öznedir.

Sartre, hiçliği kendisi için varlığa ait bir şey olarak düşünür. Bu anlamda hiçlik insanın kendinde eylemleriyle, düşünceleriyle doldurmaya çalıştığı boşluktur. Hiçlik, insani varoluşun en önemli yönüdür. İnsan, hiçlik sayesinde kendisiyle dünya arasındaki farklılığı görür. İnsandaki kaygı, tasa ve endişe de bu hiçlik içinden çıkmaktadır. İnsan, yaşamından kendisinin sorumlu olduğunu anladığında onda korku ve endişe doğar.⁸³ İnsan, bu korku ve endişeden kurtulabilmek için kötü niyet içine sığmır. Kötü niyet, daha önce de değinildiği gibi bireyin kendisini kandırmasıdır.

Hiçlik, her bilinçli olanda bir kurt gibidir. Sartre'da “varlık ve hiçlik”, bir bütünün ayrı birer yansımasıdır. Hiçlik, varlığın bağrında taşıdığı bir aşılmazlıktır. O, hiçbir uzaklıkta değildir ve ikisi hiçbir zaman çakışmaz.

⁸² Sartre, *Bulantı*, s. 48.

⁸³ Bozkurt, N. (1998). *20. Yüzyıl Düşünce Akımları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, s. 24.

Hiçlik varlığın deliğidir, kendinde varlığın çökmesiyle kendisi için varlık meydana gelir. Kendisi için varlık, hiçlik içinde dünyaya gelmiştir. Bu yüzden insan henüz olmadığı şeydir. O, hiçbir zaman olmak istediğini olamayacaktır, olmak istediğini olduğu anda onu aşır geçer, yani olmadığı şey olacaktır. Böylece insan, hiçliğin taşıyıcısı olacaktır.⁸⁴ Hiçliğin varlığın içinde bir delik olarak ortaya çıkması, kendinde varlığın çökmesine ve kendisi için varlığın meydana gelmesine yol açar.

Fakat bu kendisi için varlık buradan yine hiçliğin içine atılır, böylece bilinç doğar. Buradan da kendini haklı çıkarmak için üçüncü kez hiçliğe adım atar, bunu da kendini kuşbakışı görebilmek için yapar. Böylece kendi üzerinde, kendi kendinin bilinci doğar.⁸⁵ Burada hiçlik ve felsefe arasında sürekli bir gidiş – geliş vardır; biri varken öbürü yoktur.

Sartre’da hiçlik, dünyaya insan varoluşuyla birlikte gelmiştir. Sartre’ın hiçlik kavrayışı, daha önceki hiçlik tanımlarına göre bir ilerlemedir. Sartre, bu hiçlikten bir çeşit töz çıkararak anlayışa karşı, hiçliği diyalektikçe bağlamış ve yeni bir anlayış içerisinde onu oluşturmuştur. Hiçlik var değildir, hiçlik bir kusur / eksiklik içerisinde oluşur; hiçlik, önünde dur durak demeden hiçbir zaman bütünlenmeyen bir bütün dışılığı iter.

“Saat dörtte Pierre ile bir randevum var. Kafeye çeyrek saat geç ulaştım. Pierre, her zaman dakiktir. O beni beklemiş olacak mı? Odaya, müşterilere bakıp “o burada değil” derim. Pierre’in yokluğuna ilişkin bir sezgim var, yoksa olumsuzlama gerçekten sadece yargılamayla mı başlar? İlk bakışta burada sezgiden bahsetmek saçma gibi görünüyor, çünkü tam olarak hiçe ilişkin bir sezgi var olamazdı ve bu hiç olan Pierre’in yokluğudur. Bununla birlikte, genel bilinç bu sezgiye tanıklık eder. Örneğin, “onun orada olmadığını birdenbire anladım” demeyiz. (.....). Bu hiçleme, gerçekten benim sezgime görünür; bütün nesnelere gözümün önünden ardı ardına kayıp gitmesine, yok olmasına tanıklık ederim, özellikle bir anlık dikkatimi çeken (o Pierre mi?), daha sonra onlar tam olarak Pierre’in yüzü olmadıkları için doğrudan doğruya parçalara ayrılan, bölünen yüzlere tanıklık ederim.”⁸⁶

⁸⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 25.

⁸⁵ Karakaya, a.g.e., s. 111.

⁸⁶ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 42.

Sartre'a göre, kendisi için varlık'ın öteki yapı özellikleri değer ve olanaktır. Değer, varlıkla birleşmeye doğru yönelmiş olanaksız bir çabayı gösterir. Kendisi için varlık, hiç durmaksızın kendinde varlık ile birleşmek ve böylece varlığındaki boşluğu kapatarak tamlığa kavuşmak için kendini aşmaya çabalar. Fakat bu olanaksız bir birleşim arzusudur; çünkü kendisi için varlık'ın kendinde varlık ile birleşmesi kendisini kaybetmesi demektir.⁸⁷

“Varlık ve Hiçlik”in sonlarına doğru Sartre, insanın temel özleminin işte bu “kendinde varlık (*en – soi*)” ile “kendisi için varlık (*pour – soi*)”ın birleşimi bir varlık durumuna erişmek olduğunu ve bu ülkünün Tanrı diye adlandırılabilceğini söyler. İnsan en son tamlığa hiçbir zaman erişemeyecektir. Eğer erişmesi mümkün olsaydı, birbirine karşıt olan kendinde varlık'ın (olumluluk ve tamlık) ve kendisi için varlık'ın (olumsuzluk ve eksiklik) özellikleri birleştirilmiş olacaktı. Bu olanaksız birleşme çabası, bilincin talihsizliğini dile getirir.

Kendisi için varlık, kendi varlığında hastadır; çünkü o kavuşmak istediği, fakat kendini yitirmeden buna olanak bulamadığı tamlık tarafından rahatsız edilmektedir. Olanak ise, kendisi için varlık'ın doğrudan doğruya bir yapı özelliğini oluşturur ve onun en önemli yanındır. Olanak, tamlık ve bütünlük yönündeki isteğinde kendisi için varlık'ın eksikliğini açığa çıkarır. Olanak, insan gerçekliğinin henüz bitip tükenmediğini ve onun devamlı çabaya açık olduğunu gösterir.

Sonuç itibariyle Sartre göre, insan gerçekliği varlıkta, varlığın bir eksikliği olarak ortaya çıkar. Eksikliği varlığa getiren insan gerçekliğidir. Aynı zamanda insan varlığının kendisi bir eksiklik. Bu anlamda insan gerçekliği, bu eksikliği doldurmaya yönelik boşuna bir çaba olmaktadır ve başarısız olmaya mahkûmdur. Çünkü varlık ile bilincin, doluluk ile atılımın, kendinde varlık ile kendisi için varlığın olanaksız birleşmesinin ardında koşar.

Kendisi içinin en önemli özelliği “özgür” oluşudur. Fakat öteki'nin varlığı kendisi içinin özgürlüğüne bir engeldir. Özgürlük, bireyin kendi değerlerini kendisinin

⁸⁷ Karakaya, a.g.e., s. 111.

oluşturmasıdır. Bireyin, ötekilerin değerlerine ve isteklerine göre değil kendi isteklerine göre davranma gücüdür.

İlk dönem felsefesinde bireyin mutlak özgürlüğünü savunurken, ikinci dönem felsefesinde biraz daha toplumsu bir yöne kayar. Diyalektik Aklın Eleştirisiyle determinist bir çizgiye kapıyı biraz aralamıştır. Ama tam bir determinizme düşmemek için, varoluşçuluk ile materyalizmi birleştirmek istemiş ona ve ahlaki bir içerik kazandırmıştır. Bu anlamda Sartre'ın ilk dönem ahlak anlayışında eylemin sonuçları değil, eylemin özgürce yapılıp yapılmadığı önemlidir.

Sartre'ın felsefesinde ki özgürlük anlayışı iki dönem içinde değerlendirilir. İlk dönem, bireyin mutlak özgürlüğünü savunan “Bulantı”, “Özgürlüğün Yolları” adlı romanları ve felsefi eseri olan “Varlık ve Hiçlik” çerçevesinde şekillenir. İkinci dönem ise, “Diyalektik Aklın Eleştirisi” ile yeniden şekillenen Marksist anlayıştaki bir özgürlüktür.

İkinci dönem ahlak anlayışında ise, sorumluluk daha çok ön plana çıkar. Bunun için ikinci dönemde özgürlük sorununu yabancılaşma kavramıyla açıklamaya çalışır; yabancılaşma da kendini özgürlükten uzaklaşma olarak ortaya çıkarmaktadır. İnsanın en önemli özelliği olanaklara açık olması, belirlenmiş bir özünün olmamasıdır. Onun ne olacağını veya olmayacağını kendi özgür doğasıyla seçebilmesi onun en belirgin özelliğidir. İnsan, önceden belirlenemeyen bir olanaklılıktır. Bu olanaklılık onun özgürlüğüdür. Fakat Sartre'da özgürlük, insanın her istediğini yapabilmesi anlamındaki bir özgürlük değildir. Özgürlük, insanın olanaklarının farkında olması ve yaşam edimlerini diğer insanların da bu edimlerden sorumlu olduğunun bilincinde olarak seçmesidir. Özgürlüğü, insanın omzuna çöken bir yük olarak görmektedir.

“Özgürlüğün Yolları” başlıklı üç ciltlik romanın “Akıl Çağı” adlı ilk cildinde Marcelle, Mathieu'nun özgürlüğü için şunu söyler;

“Evet özgür olmak. Sonuna kadar özgür olmak. Senin günahın bu işte.”⁸⁸

Mathieu için de özgürlük, ancak yalnızlık içinde kavranabilir ve insanın kendi seçimi olduğunda bir anlam kazanır. Özgürlük, bulacağı sınırları yine özgürlük içinde bulur. Rastlantı, yazgı yoktur. Onun için her şey bir fırsat bir şanstır. O, bütün ideolojilerin dışındadır. Özgürlüğün ortaya çıktığı yer her şeyin anlamını kaybettiği andır.

Varoluş felsefesine göre, anlam her zaman için bir ideoloji içinde oluşmakta olduğundan, özgürlüğü bir ideolojiye bağlamak yanlıştır. Özgürlük, ideolojilerin dışında insan varlığındadır.

Sartre’a göre, bir eylem kasıtlıdır ya da gerçekten bir eylem değildir; yeri doldurulacak bir eksikliği getirir. Bu şekilde geriden, geçmişten ya da ilişkilerden motive olamaz; ilişkiler bütününden bir tecritle, bir ön ret eylemi ile (durumu bir nesne olarak farklılaştırarak) geçmiş ya da şimdiki zaman yorumlanabilir ve eylem için bir güdüye dönüştürülebilir. Yani failin özgürlüğü tüm eylemlerin temeli ve vazgeçilmez koşuludur; var olan şeyden bilinçli bir kopuşla özgürlük ve mümkün olarak algılanan şeye doğru bir kişisel yansıma olur.

İşçi, gerçekleştirilebilir bir gelecekte kendini daha iyi bir konuma getirerek, koşullarından ayrılan dek hayatın koşullarına baş kaldırılmaz. Eylemin güdüsü, eylemde bulunma eğilimine dönüşür ve eylem görünebilir bir amaca doğru hamle yapar. Terimler karşılıklı olarak birbirlerini yorumlarlar ve basit bir şekilde birbirlerinden ya da herhangi bir başka terimden doğmazlar.

Kendisi için varlık için olmak, olduğu kendinde varlık’ı iptal etmektir. Bu koşullarda, özgürlük bu iptal edişten başka bir şey olamaz. Kendisi için varlık, bu yolla özünden olduğu gibi varlığından da kaçır ve başkalarının onun için söylediğinden farklı bir şey olur; çünkü en azından bu sınıflandırmadan kaçır, kendine verilmiş ismin ötesinde olan, kendi hakkındaki atıfları aşır odur.

⁸⁸ Sartre, J. P. (1986). *Akıl Çağı – Özgürlüğün Yolları – I*, Çeviren: Devrim, G., Can Yayınları, İstanbul, s. 19.

Kendisi için varlık'ın neyse o olması gerektiğini söylemek, olduğu şey olmayarak neyse o olduğunu söylemek, onun içinde varoluşun özden önce geldiğini söylemek, ya da tam tersi, Hegel'in formülüne göre onu için "*wesen ist was gewesen ist*" demek, aynı anlama gelir – insanın özgür olduğu anlamına... Bu yalın gerçekle, aslında, eylemimi teşvik eden güdülerin bilincindeyimdir; bu güdüler bilincim için zaten aşkın nesnelere, dışarıdadırlar; sıkıca tutulmak için onları boşuna aramamalıyım.

“Varoluşumla onlardan kaçırım. Her zaman özümün ötesinde var olmaya mahkûm edildim, eylemimin etkin ve rasyonel güdülerinin ötesinde olmaya: Özgür olmaya mahkûmum.”⁸⁹

O halde, insanın dünyadaki mevcudiyeti temelde bir var olma seçimidir; doğrudan ya da dolaylı olarak, dünyadaki somut nesnelere aracılığıyla dünyanın mal edilmesidir. Seçim mal etme aracılığıyla yapıldığında, her bir nesne varlığı ortaya çıkartma şekli –varlığın yüzeye çıkış şekli – için seçilir. Bu nedenle, nesnelere ve onların önemiyle – içinde her bir nesnenin varlığın ve insanın dünyadaki mevcudiyetinin bu varlık ile ilişkisinin nesnel sembolü olduğu yolu kurmakla – ilgilenen, istenilen bir psikanaliz vardır;

“Her insanın dünyadaki mevcudiyeti, kendi kendisi için varlık'ını zamanda kendinde kendisi için varlık'a dönüştürme ve temel bir niteliğin çeşitliliği altında, dünyayı kendinde varlığın bütünlüğü olarak kendine mal etme tasarısıdır. Her insanın dünyadaki mevcudiyeti bir tutkudur; varlığı bulmak ve aynı eylemle, kendi zemini olma ihtimalini taşımayan kendinde varlık'ı, dinlerin Tanrı diye adlandırdıkları *Ens causa sui*'yi teşkil etmek için, kendini kaydetme tutkusudur. Bu nedenle insanın tutkusu İsa'nın tutkusunun tam tersidir; çünkü insan, Tanrı'nın ortaya çıkabilmesi için insan olarak kendini kaybeder. Ne var ki, Tanrı düşüncesi çelişkilidir ve kendimizi boş yere kaybedebiliriz; insan faydasız bir tutkudur.”⁹⁰

⁸⁹ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 610.

⁹⁰ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 130.

II. BÖLÜM - SARTRE VAROLUŞÇULUĞUNDA ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

1. Sartre ve Özgürlük

Sartre; “Bulantı” adlı eserinde yer verdiği ana karakterler aracılığıyla, dünya ve insan olgusunun rastlantıya dayalı olarak ortaya çıktığının ve bir anlamda da gereksiz olduğunun algısını oluşturmaya çalışır. Bu bağlamda “Varlık ve Hiçlik”, insanın çevre ve karakter özelliklerinin dışında bir tanımlama bağlamında ele alınması gerekliliği ile “Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır” ise, “Varoluş özden önce gelir” anlayışı ile kurgulanmıştır. Sonuç olarak söz konusu edilen bu üç eser de; insanın öncesinde belirlenmiş olan hiçbir değere bağlı olmadığı ve bu anlamda da, yaşamını tamamıyla kendi belirlemeleri doğrultusunda oluşturduğu ve “kesinlikle özgür olduğu” anlayışına dayanmaktadır denilebilir.

“Özgürlük Yolları” ise, bir anlamda bu üç eserde söz konusu edilen “özgürlüğü” / “sonsuz özgürlüğü” ele alır ve insanın özgürlüğünü nasıl kullanması gerektiği ile ilgili belirlemeler sunar. Bu eserlerde karşımıza çıkan karakterler arasında da, konu ile ilgili doğrudan belirlemelerde bulunan Mathieu Delarue’dur ve Delarue, “sokağın insanı” ya da “sokaktaki insanlardan herhangi biri” gibi bir ifadeye dayanan soyadı ile hiçbir insanın bir diğerinden farklı olmadığını ve herkesin, aslında bir nokta itibariyle sıradan olduğunun belirlemesini iletmeye çalışır.

Sartre, “Akıl Çağı”nı yazdığı dönemde, Paris’te bir lisede felsefe öğretmenliği yapmaktadır ve yaklaşık otuzlu yaşlarındadır. Bu dönemde, ya tek başına yaşamının ya da evlenmeden bir kız arkadaş edinip onunla birlikte yaşamının artı olduğunu belirten Sartre, sıklıkla evliliğin özgürlüğü ortadan kaldıran / yok eden bir yapısı olduğundan bahsetmekte ve tek kaygısının da özgür olabilmek ve elde ettiği özgürlüğü her koşulda koruyabilmek olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Sartre, siyasi anlamda sol eğilimlere sahip olmasına ve kendisini komünizme yakın

hissetmesine rağmen, hiçbir zaman Komünist Parti'ye üye olmamıştır.⁹¹ Çünkü bu durumu bir bağıllık olarak nitelendiriyor ve dolayısıyla da özgürlüğü kısıtlayıcı bir durum olarak görüyordu.

Mathieu'nun "özgürlük" adını verdiği şey, aslında daha çok tek başına olmayı ifade etmektedir. Mathieu, bir yandan özgür olmak adına kendisinden hamile kalan Marcelle ile evlenmeyi reddetmekte, diğer yandan da bu sorunun çözümlenmesi adına kürtaj parası bulmaya çalışmaktadır. Bu durum da, bilinçsizce girilen bir eylemin istenmeyen sonuçlarının devre dışı bırakılmasına çalışmak olarak ifade edilmektedir.

Sartre, üçlemenin ikinci cildi "Bekleyiş" adlı romanında, İkinci Dünya Savaşı öncesinde söz konusu olan birtakım siyasal ve toplumsal olayın karakterleri nezdinde ortaya konulmasını sağlamakta ve bireyleri, kendileri ve toplum için bir seçim yapmakla karşı karşıya getirmektedir. Örneğin, Mathieu, tümüyle savaş karşıtı olmasına rağmen, savaşa katılma çağrısı yapıldığında, tereddütsüz asker olmayı isteyebilmektedir.

Hatta Mathieu, savaş sonrasında cepheden dönüldüğünde, diğer insanların gözünde saygınlık kazanacağını ve bu şekilde desteklediği siyasi görüşün iktidar bile olabileceğini düşünür. Mathieu, bu belirlemesi / düşüncesi doğrultusunda tercihini savaştan yana yapar ve işçi sınıfının / komünizmin başarılı olacağı inancını taşır.

"Tükeniş" adlı eserinde Sartre, 1940 yenilgisinin başlangıç dönemlerini aktarır. Yine Mathieu, aslında hep özgür olmayı ve tek başına kalmayı / yaşamayı istemesine rağmen, asker olduğu birlik ile birlikte, Padoux Kasabası'nı savunur. Bunu da, özgürlük kavramı ile çelişen bir yaklaşım olarak görmez ve kendi özgür iradesi / seçimi ile orada olmayı istediğini belirtir. Mathieu, sabahın ilk ışıkları ile kasabaya giren Alman askerlerine, öncesinde varoluşunu ve özgürlüğünü kısıtladığını düşündüğü arkadaşlarını korumak adına ateş eder. Bu ise onun, kendisini o güne dek

⁹¹ Ekrem, A. (1984). "Sartre'in Romanlarına Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Hacettepe Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, s. 66 – 75.

olmadığına özgür hissetmesine neden olur ve bu şekilde Mathieu, vurulmasına rağmen özgürlüğüne kavuşmuştur. “Tükeniş”, Mathieu’nun ölüp ölmediği ya da tutsak olup olmadığı belirsizliğine bir yanıt vermez. Kitaptaki birçok soru gibi, bu da yanıtız kalmaktadır. Zaten Sartre’in amacı bu noktada, belki de kitabın sonunu oluşturmak adına okuru özgür bırakmaktır.

Sartre, Hitler’in iktidarı devraldığı yıllarda, bir yıllık bir araştırma bursu ile Almanya’ya gider ve orada, Edmund Husserl’in Fenomenolojisi ile Heidegger ve Kierkegaard’ın felsefesi ile tanışır. Bu süreç, Sartre’in Fransa’ya döndükten sonra yeni eserini kaleme alması adına bir birikim oluşturmuştur ve bu dönemde “Ben’in Aşkınılığı” ile “İmgelemsel” adlı eserleri yazılır.⁹²

Sartre, *Bulantı*’nın yayınlanmasından sonra, savaş nedeniyle silâh altına alındığından, önce askerlik görevi sırasında, sonrasında da tutsak olarak kaldığı kamplarda, okumaya ve yazmaya imkân bulmuştur. Özellikle Heidegger’in “Varlık ve Zaman” adlı eserini incelemeye ve bu konu ile ilgili okumalarına ağırlık veren Sartre, öncelikle “Varlık ve Hiçlik” adlı eserini yazar.⁹³

“Varlık ve Hiçlik” yayımlandıktan sonra Sartre, eserde yer alan düşüncelerinin daha anlaşılabilir olmasını sağlamak ve bir anlamda da, kendi ifadesiyle felsefesini yaygınlaştırmak ister. Bu bağlamda da, “Varlık ve Hiçlik” adlı eserinde yer alan anlatımların, varlık sorunlarını uygulamalı olarak ele aldığı “Özgürlük Yolları” adlı eserini kaleme alır.⁹⁴

Sonuç olarak bilinmektedir ki; “özgürlük” ya da “özgür olmak”, Sartre felsefesinde varoluşla / var olmakla aynı anlamda kullanılmaktadır. “Özgürlük Yolları” adlı eserinde de Sartre, insanların nasıl var olabileceklerine / varoluşlarını ortaya koyabileceklerine ya da özgürlüklerini nasıl elde edebileceklerine yönelik belirlemelerde bulunmayı amaçlamıştır.

⁹² Canberk, E. (1963). “Sartre ve Eleştirisi Anlayışı”, *Yelken Dergisi*, Sayı: 79, s. 10 – 12.

⁹³ Cranston, M. (1964). “Sartre ve Gündümlü Edebiyat”, Çeviren: Bilgi, A., *Dost Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, s. 15.

⁹⁴ Ehrenburg, I. (1967). “Sartre’in Kişiliği”, Çeviren: Bezirci, A., *Cep Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 15 – 18.

Belirli bir dizgesel yöntem bağlamında bunu sağlamayı amaçlayan Sartre, bireyin bilinç sahibi olmasından ve var olmasından hareketle, toplumsal bilinçlenme ve özgürlüğe yönelme problemi üzerinde durur. Ancak bununla birlikte Sartre, bireysel özgürlüğün mümkün kılınması ile ulaşılan ve özgür bireylerin bir araya gelmesi ile meydana gelen toplumsal bilincin ve toplumsal sorumlulukların farkına varma düzeyinin, ne yazık ki, tamamlanamaz olduğunu belirtmektedir.⁹⁵

Sartre'da özgürlük sorununun daha net ortaya konulabilmesi adına, çalışmanın bu aşamasında “Özgürlük Sorununun Ortaya Çıkışı” alt başlığı doğrultusunda anlatımlarda / belirlemelerde bulunulacaktır.

I. Özgürlük Sorununun Ortaya Çıkışı

Sartre, karmaşanın, yoksulluğun ve açlıkların hüküm sürdüğü ve kutuplaşmanın tüm dünyada kendisini olanca hızıyla hissettirmeye başladığı bir dönemde yaşamıştır. Bir anlamda da Sartre, hala 19. yüzyılın sorunlarının devam ettiği bir dönemi yaşamak durumunda kalmıştır. Tarihsel açıdan 1799 ile 1815 yılları arasında söz konusu olan savaşlar, hem Fransa'da hem de Avrupa'nın diğer ülkelerinde önemli değişikliklerin yaşamasına neden olmuş ve bu dönemde, Avrupa haritası bir anlamda yeniden şekillenmiştir.⁹⁶

İspanya, Portekiz, Hollanda ve Avusturya – Macaristan İmparatorlukları dağılmış, buna karşılık İngiliz, Fransız ve Alman İmparatorlukları ya da devletleri güçlenmeye başlamıştır. İtalya'da dağılık olan küçük krallıklar bir birlik oluşturmuş, zamanla gelişen ve yaygınlaşan ulusalcılık hareketleri ile de, Balkan ülkeleri bağlı oldukları imparatorluklardan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁹⁷

Bu dönem aynı zamanda, Avrupa'da kentlerin de doğasının değişmeye başladığı ve “İkinci Sanayi Devrimi” olarak nitelendirilen bir dönem olarak karşımıza

⁹⁵ Gerçekler, A. (1968). “Sartre ve Özgürlük”, *Cep Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 25, s. 38 – 44.

⁹⁶ Armaoğlu, F. (1994). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914 – 1980, *Türkiye İş Bankası Yayınları*, Ankara, s. 49.

⁹⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 50.

çıkılmaktadır. İkinci Sanayi Devrimi ile birlikte, zaten zengin olan bir kesim zenginliğine zenginlik katmış ve yeni zengin sınıflar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bu dönem, “burjuva toplumu” olarak nitelendirilebilen bir toplum yapısının şekillenmesine zemin hazırlamış ve burjuvazinin gelişmesine koşturarak “sınıf bilinci” şekillenmeye başlamış ve işçi sınıfı da kendi kimliğini bulma arayışına girmiştir.⁹⁸

Yine aynı dönemde, gerek misyonerlik yoluyla ve gerekse de ekonomik katkı sağlama yaklaşımlarıyla, sömürgecilik faaliyetleri de yaygınlaşmaya başlamış ve bu doğrultuda, Afrika'nın bazı Uzak Doğu ülkelerinin sömürgeleştirilmesi söz konusu olmuştur.⁹⁹

Özellikle burjuva sınıfının tekelinde bulunan sanat ve yazın alanlarında dünya çapında eserlerin ortaya konulması da, yine bu döneme denk gelmektedir. Örneğin, roman türünde Fransa'da Balzac, Baudelaire, Chateaubriand, Flaubert, Hugo, Lamartine, Mallarmé ve Zola; İngiltere ve Amerika'da Charles Dickens, Lord Byron, Edgar Allan Poe, Walt Whitman ve Charlotte Brontë; Rusya'da, Dostoyevski, Tchekhov ve Tolstoy; Almanya'da, Goethe, Heinrich Heine, Henrich von Kleist ve Georg Büchner ve İtalya'da Giacomo Leopardi ve Alessandro Manzoni gibi birçok tanınmış şair ve yazar, 19. yüzyıl boyunca eserler ortaya koymuşlardır.¹⁰⁰

İki savaş arasında hâkim olan edebiyat akımları arasında, “Gerçeküstücülük (*Sürrealizm*)” ve “Varoluşçuluk (*Existensialisme*)” önemli yer tutmaktadır denilebilir. Bu iki akım, hem iki savaş arasında söz konusu olan koşulları yadsıyan / eleştiren hem de bu özellikleri kaçınılmaz olarak bünyesinde barındıran niteliklere sahiptir.

Bu dönemde dünya tarihine damgasını vuran devlet / siyaset adamları da, Sartre'ın genel anlamda felsefesinin, özel anlamda da özgürlük anlayışının / belirleniminin

⁹⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 67.

⁹⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 71.

¹⁰⁰ Mounier, E. (1986). *Varoluş Felsefesine Giriş*, Çeviren: Kırkoğlu, S. R., Alan Yayıncılık, İstanbul, s. 21.

şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Bu devlet / siyaset adamları arasında; Napolyon Bonapart ve III. Napolyon, İtalyan Giuseppe Garibaldi, Alman Otto von Bismarck, İngiltere Kraliçesi I. Victoria, Avusturya ve Macaristan İmparatoru I. François – Joseph sayılabilir.¹⁰¹

Sartre’ın yapıtını kaleme aldığı döneme değin, bu yüzyılda dünyada siyaset adamları olarak Winston Churchill, Chamberlain, Friedrich Ebert, Adolf Hitler, Theodore Roosevelt, Mao Zedung, Lenin, Stalin, Troçki, Georges Clemenceau, Jean Jaurès, Edouard Daladier, Charles de Gaulle, Benito Mussolini ve Francisco Franco unutulmayan adlardır. Bilim adamlarından Albert Einstein ve Henri Poincaré; sanayicilerden Henry Ford ve André Citroën; yazın adamlarından Michel Butor, Kafka, Virginia Woolf, André Gide, William Faulkner, Albert Camus ve John Steinbeck; filozoflardan Martin Heidegger, Edmund Husserl, Bertrand Russell, Max Weber ve Kierkegaard sayılabilecek adlardan yalnızca birkaçıdır.¹⁰²

Yine bilim adamları olarak Darwin Maxwell, Louis Pasteur ve Sigmund Freud; filozoflar Hegel, Kierkegaard, Karl Marx, Henri Bergson, Edmund Russel ve Herbert Spencer, 19. yüzyıla damgasını vuran kişilerden bazılarıdır.¹⁰³

19. yüzyılda ayrıca, ulaşılan ekonomik, endüstriyel, sanatsal ve yazınsal gelişmelerin yanı sıra, bilim ve teknoloji alanında da insanların ve ülkelerin işini oldukça kolaylaştıracak buluş ve ürünler ortaya konulmuştur. Vagon, telgraf ve Mors Alfabetesi, telefon, dinamit, fotoğraf makinesi, ampul, radyo, lastik tekerlek, uçak, makineli tüfek, dizel motor gibi birçok buluş bu dönemde insanlığın hizmetine sunulmuştur ya da bilinmektedir ki süreç içerisinde yaşamını kolaylaştırmak adına, bir anlamda insanı kölesi haline getirmiş / özgürlüğünü kısıtlamıştır.¹⁰⁴

19. yüzyıla damgasını vuran ve sanayileşme, “uluslaşma” ve demokratikleşme süreci olarak özetlenen bu gelişmelerin ardından Sartre’ın yaşadığı dönemde, 1914 yılında

¹⁰¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 81.

¹⁰² Mounier, a.g.e., s. 22.

¹⁰³ Mounier, a.g.e., s. 23.

¹⁰⁴ Mounier, a.g.e., s. 24.

başlayan ve 1918 yılına kadar süren Birinci Dünya Savaşı ve 1939 ve 1945 yılları arasındaki İkinci Dünya Savaşı, hem Sartre'ın hem de tüm Avrupa'nın yaşantısında ve düşünce dünyasında oldukça etkili olmuştur.¹⁰⁵

Avrupa, bu dönemde Amerikan kökenli ekonomik krizle (1929) çok daha zor koşullar yaşamaya başlamış ve çalışacak genç nüfusunu savaşta kaybetmesi, kentlerinin yıkılması ve yeterince ekonomik kaynağa sahip olamamak adına krizden aşırı derecede etkilenmiştir.¹⁰⁶

Tüm bunların yanında Fransa, 1930'lu yıllar itibariyle siyasi karışıklıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durumla birlikte Fransa, ekonomik ve toplumsal yaşamda büyük zorluklar yaşamaya başlamıştır. 1934 yılının Ekim ayında Asturias Maden Bölgesi'ndeki maden işçileri başkaldırması ve bu başkaldırı, Fransa'nın en büyük işçi ayaklanması olarak tarihe geçmiştir.¹⁰⁷

Ülke ekonomisini ayakta tutan işçi, memur, esnaf, sanatkâr ve tarım alanında çalışan tüm genç işgücünün yanı sıra, entelektüel düzlemde fikir üretecek ve eser ortaya koyacak yazar ve sanatçı kesiminin de silâh altına alınmasıyla, ülkenin hem ekonomik üretiminde hem de yazınsal ve sanatsal üretiminde belirli bir düşüş gözlenmeye başlanmıştır.¹⁰⁸

Köylünün tarlasında çalışacak insan, fabrika sahibinin fabrikasında çalışacak nitelikli işgücü, işini bilen esnaf sıkıntısı çeken Fransa, ekonomik alanda da bozguna uğramıştır. Almanya, bu işgücü açığını tutsak ettiği asker ve sivilleri çalıştırma yoluna giderek, hatta işgal ettiği ülkedeki henüz çocuk sayılabilecek nüfusu ülkesine transfer ederek gidermeye çalışırken, Fransa'nın ekonomisi her geçen gün biraz daha

¹⁰⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 83.

¹⁰⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 84.

¹⁰⁷ West, D. (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, Çeviren: Cevizci, A., Paradigma Yayınları, İstanbul, s. 71.

¹⁰⁸ West, a.g.e., s. 72.

kötüye gittiği için, savurganlığı önleme ve az ile yetinme kampanyaları başlatarak tüketimi azaltmayı amaçlamıştır.¹⁰⁹

Fransa için savaş bitmiş olsa dahi, 1940 yılının Mayıs ayından 1944 yılının Eylül ayına kadar devam eden Alman işgali dönemi başlamıştır. Bu dönemde her şey karneye bağlanmış ve Fransa'da üretilen birçok gıda ve sanayi malzemesi Almanya'ya gönderilmiştir. Bu dönemde benzin sıkıntısı baş gösterir, karaborsa her şeye hâkim olmaya başlar, aranılan hiçbir şey bulunamaz, olanlar da çok fahiş fiyatlarla satılır. Hırsızlık ve yağmalama olayları görülür ki, demiryollarının bile çalışmaya başlanması söz konusu olur. Yahudilere ait mallara el konulmaya başlanır ve birçok işletme, Alman ordusu için mal üretmeye zorlanır.

İşte Sartre, böylesi bir ortamda yaşamış ve felsefesini ortaya koymuştur. Özgürlük sorunu da bu ortamda zorunlu olarak, sadece Sartre için değil, tüm Fransa için kendisini derinden hissettirmiştir. Sartre diğerlerinden farklı olarak, özgürlüğü kendi felsefesi ile harmanlamış / bütünleştirmiş ve bambaşka bir bakış açısı ile ortaya koymuştur.

“Özgürlük Yolları”, bir anlamda gerçek dünyanın keşfi olarak nitelendirilebilmektedir. Sartre, toplumu bir bütün olarak resmetmek isterken, toplumsal grupların bir dökümünü çıkarmayı amaçlamış ve bu noktada da alçakgönüllü bir yaklaşımla hareket etmiştir.

Sartre bu noktada, *Bekleyiş*'te ortaya çıkan çok sayıdaki kişiye karşın, sınırlı bir toplumun betimlemesini yapar ve sunduğu toplumda, entelektüeller ön plandadır. Birbirleriyle kesişen küçük burjuvalar, Cévennes'li bir çoban, birkaç yabancı, bir general ve çatışan devlet yöneticileri de, bir toplamda ele alınmadan, dağınık haliyle ortaya bir kitle olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 85.

¹¹⁰ Yavuz, H. (1975). “Edebiyatçı Olarak Jean Paul Sartre”, *Felsefe ve Ulusal Ekin Dergisi*, s. 192 – 202.

Sartre, “*Özgürlük Yolları*” adlı eseri için şunları söyler:

“Amacım, özgürlükle ilgili bir roman yazmak. 1938 ile 1944 yılları arasındaki bazı kişi ve toplumsal grupların izlemiş oldukları yolu yeniden çizmek istedim. Bu yol, onları Paris’in özgürleşmesine, belki de kendi özgürlüklerine götürecekti. Bu arada, en azından tam bir bozgunun ve teslim olmanın koşullarının neler olduğunu da okura duyumsatmak istedim. Üç ciltten oluşan bu romanın tümünde aynı teknikleri kullanmam gerektiğine inanmadım. (...) Ancak, 1938 Eylül’ünün son günleriyle duvarlar yıkılır. Her zaman bir öz, her şeyin en küçük birimi (monade) olan birey, kendini aşan bir kesime bağlanmak gereksinimi duyar. Dünyada yalnızca bir bakış açısı olarak kalır, ancak genel bir varlık olmanın ve eriyip gitmenin de üstesinden gelir. (...) Bu durumun anlaşılmağını gözler önüne sermek için, “büyük ekran” a başvurmak zorunda kaldım. Bekleyiş’te, Akıl Çağı’nın tüm kişileri vardır, ancak diğer insanların kalabalığı arasında kaybolmuş ve aldatılmışlardır. Bazen bir kalabalıktan ya da tek bir kişiymiş gibi bir ulustan, ona zevkler, arzular, sunumlar, kısaca Emile Zola’nın *Germinal*’de yaptığı gibi özellikler vererek söz etmekten kaçınmayı arzuladım. Veya o ulusu oluşturan bir bütünü elamanlarına indirgemek istemedim. Ben de eşzamanlılık konusunda Dos Passos ve Virginia Woolf gibi bazı romancıların kullandıkları tekniklerden yararlanmayı denedim. Sorunu onların bıraktıkları yerden aldım ve bu yolda yeni bir şeyler ortaya koymaya çalıştım. Başarılı olup olmadığımı okur karar verecektir.”¹¹¹

II. Varoluş’un Özden Önce Gelmesi Ve Özgürlük

Sartre’a göre, kendinde varlığın dışında olmak, varlıktan yalıtılmış olmak, varlıktan kaçmak, dünyanın nedensel düzeninin dışında kalmak, bilincin kendini geçmişinden kopararak sürekli olarak geleceğe doğru yönelmesi, olanaklılığının ardından koşması, işte bütün bunlar özgür olmak anlamına gelir. Bu bağlamda, Sartre’da özgürlüğün belirli bir tanımı yoktur; o, ancak tasvir edilebilir. Nasıl ki bilinç belirli bir öze sahip değildir ve kategorize edilemez; aynı şekilde özgürlük de belirli bir tanımla ortaya konulamaz ve kategorize edilemez.¹¹²

Özgürlük, insanın kendi olanaklarına doğru bir kaçıdır ve insan gerçekliği de, zaten özgürlüğün kendisinden ibarettir. Bu durumda da zaten, insan özgür olmaya mahkûmdur. Çünkü Sartre’da özgürlük bir varlık sorunudur ve normatif

¹¹¹ Uysal, S. S. (1963). “Filozof – Yazar Jean Paul Sartre”, *Cep Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 26, s. 37 – 46.

¹¹² Direk, Z. ve Güremen, R. (2004). *Çağdaş Fransız Düşüncesi*, Epos Yayınları, Ankara, s. 33 – 34.

belirlemelere tabi tutulamaz. Özgürlüğün tek sınırı, yine kendisidir ve özgürlük bilinçle özdeştir. Aynı zamanda özgürlük, kendisi dışında bir belirlenime tabi olmadığından, herhangi bir etkiye maruz kalması da söz konusu olmaz. Çünkü sonuçta bilinç ve özgürlük, her türlü belirlenimin ötesinde yer almaktadır.

İnsanın doğasının özü, henüz belirlenmemiş bir tasarıdan ibaret olmasıdır. Bu bağlamda, kendinde varlığın aksine kendisi için varlığın önceden belirlenmiş ve değişmez bir özü bulunmamaktadır. Çünkü kendisi için varlık, kendinde varlık'tan farklı olarak kendisiyle özdeş ve tam değildir; geleceğe doğru açıktır. Bu geleceğin açıklığı, kişinin seçimleri ile doldurulmalıdır. Çünkü geleceğin boşluğu / belirsizliği ile karşı karşıya kalan kişi, korku ve umutsuzluk yaşayacaktır.

Tüm bunlardan hareketle Sartre, varoluşun özden önce geldiği düşüncesine katılır. Çevremizde var olan nesnelere, belirli birer öze sahiptirler. Öz (substance), bir nesnenin doğasını oluşturan şeydir. Bu nesnelere, kendilerine varoluşlarından önce verilen bir öze sahip ve belirlenmiş varlıklardır. Sartre bu durumu, kâğıt keseceği örneğiyle anlatmaktadır:

“Yazı masasının üzerinde bulunan kâğıt keseceğine baktığımızda, fabrikada belirli bir modele göre oluşturulduğunu anlarız. Bunun gibi, her türlü eşya için önce yapımcının düşünmüş olduğu bir ide / öz mevcuttur. Fabrika belirlenen bu öze varoluşu katar. Bir yandan kâğıt keseceği kavramına, diğer yandan bu kavramla birleşen bir üretim tekniğine başvurulur. Sartre’a göre, neye yarayacağını bilmeden kâğıt keseceği yapmaya kalkışan bir kimse tasarlanamaz. Kâğıt keseceğinin özü, onun varlaşmasından önce gelir. Bu sebeple, nesnelere için özün varoluştan önce geldiğini söyleyebiliriz.”¹¹³

Fakat bu yalnızca, insan dışındaki varlıklar için açıklayıcıdır. İnsan her şeyden önce yalnızca buradadır. “Varoluş özden önce gelir” düşüncesi, insanların kendi kimliklerini kabullenmekten çok, kendilerine bir kimlik yaratan ve kendi kendilerini tanımlayan varlıklar olduğu anlamında değerlendirilebilmektedir. İnsan, olduğu kişiden tamamıyla kendisi sorumludur, çünkü kendinden yarattığının ötesinde bir

¹¹³ Murdoch, I. (1964). *Sartre’in Yazarılığı ve Felsefesi*, Çeviren: Hilav, S., Er – Tu Matbaası, İstanbul, s. 41.

varlık değildir. Sartre bu şekilde, özcü ve determinist düşünceye karşı çıkararak, özgürlüğü varoluşun ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

İnsan kendisinden önceki bir varlık tarafından, herhangi bir insan türü ya da Tanrı tarafından belirlenmiş değildir. İnsan ilk önce ve daima, kendi varoluşu doğrultusunda belirlenir. Öncelikle insan vardır; önce dünyaya gelir, var olur daha sonra tanımlanıp belirlenir ve özünü ortaya çıkarır;

“İnsan var olur önce. Bir geleceğe atılan ve bu atılımın bilincine varan bir varlık olarak ortaya çıkar. Bir yosun, bir karnabahar ya da çürümüş bir nesne değildir o; öznel olarak kendini yaşayan bir tasarıdır. Bu tasarıdan önce anlaşılacak hiçbir şey yoktur. Gökyüzünde hiçbir şey anlaşılmaz ondan önce. İnsan, nasıl olmayı tasarladıysa öyle olacaktır. Olmak isteyeceği şey değil, tasarlayacağı şey yani. İstemek deyince bilinçli bir kararı anlıyoruz biz; aramızdan birçokları için kendi kendine oluştan sonra gelir bu. Bir partiye gitmek, bir kitap yazmak ya da evlenmek isteyebilirim; ama bütün bunlar irade denen şeyden daha köklü, daha kendinden bir seçmenin ifadesidir.”¹¹⁴

Sartre’a göre, kavrayacak ve anlayacak bir Tanrı olmadığı için, insan doğası diye bir şey olmaz. İnsan doğası diye bir şey yoktur, insan kendini nasıl yapıyorsa öyledir. Yani öncelikle insan vardır, onun şu ya da bu biçimde olması sonra gelir. İnsan yalnız kendini anladığı gibi değil, aynı zamanda olmak istediği gibidir;

“Tanrının olmaması çok sıkıntılı bir durum yaratır. Tanrı ortadan kaldırılınca, kavradığımız evrendeki değerleri bulmak olanağı da ortadan kalkar. Bizim adımıza iyi düşünecek sonsuz ve yeterli bir bilinç (yani Tanrı) olmadığından ‘iyi’ diye, önsel bir şey de var olamaz. Çünkü iyinin var olduğu ve kişinin dürüst olması, yalan söylememesi gerektiği hiçbir yerde yazılı değildir. Biz ancak insanların var olduğu bir ortamda yaşarız artık.”¹¹⁵

Varoluşçuluğun amacı, Tanrı’nın yokluğunu ispatlamak değildir. Çünkü sorun, Tanrı’nın varlığı sorunundan çok insanın varlığı sorunudur. Bu bağlamda insan, kendi özünü elde etmeli ve hiçbir şeyin, Tanrı’nın varlığını gösteren en değerli kanıtın bile, kişiyi kendi benliğinden kurtaramayacağını bilmelidir.

¹¹⁴ Aronson, R. (2005). *Camus – Sartre*, Çeviren: Uşşaklı, E., Bileşim Yayınevi, İstanbul, s. 40.

¹¹⁵ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 47.

III. Özgürlük – Sorumluluk İlişkisi

Tanrı'nın yokluğuyla karşı karşıya kalan insan, artık yazgısız, belirlenmemiş ve yalnızdır. İnsan kendisini tanrısız, değersiz, özsüz olarak duyumsar. Tanrı'nın yokluğuyla beraber, geleneksel değerler de yıkılır. İnsan artık, değerlerden ve toplumsal kurallardan soyutlanmıştır. Bu durumda insan, özünü kendisi yaratmaya başlar. Çünkü o, özü varoluşundan sonra gelen bir varlıktır.

İnsan, kendi varlık yapısını özgür seçimleri ve iradesiyle oluşturarak varoluşunu meydana getirir. Sartre'a göre insan kendini yoktan var etmez; birçok seçim ve karar aracılığıyla kendi özünü oluşturur. İnsan varoluşunu gerçekleştirebilmesi için gerekli olan özgürlüğü taşır.

İnsanın, insan olmaktan dolayı sahip olduğu en belirleyici özelliği özgürlüğüdür.

“İnsan, içinde bulunduğu halin koşullarına bağlı olmakla birlikte, basite indirilmeyecek bir varlıktır; onun önceden kestirilemeyen, olanaklar halinde olan bir yanı vardır. İnsanın bu yanı, özgürlükten başka bir şey değildir. Özgürlük, ne insan tabiatının fizik üstü bir gücü, ne her istediğini yapma özgürlüğü, ne de zindanda bile elimizden alınamayan bir iç sığınaktır.”¹¹⁶

Özgürlük, insan tabiatına bağlı bir özellik değil, insan tabiatının kendisidir. İnsanın varlığı ve özgürlüğü arasında hiçbir fark yoktur.¹¹⁷

Sartre, doğuştan gelen özellikleri ve özgürlüğü ortadan kaldıracı nesnel doğrulukları kabul etmez. İnsanın bütün niteliklerini özgür eylemleriyle gerçekleştirdiğine inanır. Önceden hiçbir düzen ve varlık verilmemiş olan insan, kendi gerçekliğini eylemleriyle, bir şeyler yaparak gerçekleştirebilir. İnsan, ancak kendi olanaklarını gerçekleştirdiği sürece varlığını sürdürebilir. Bu süreç içinde insan, iyi ya da kötü sonsuz sayıdaki eylemde bulunacaktır. Sartre için, seçim önemli

¹¹⁶ Sartre, J. P. (1998). *Denemeler*, Çeviren: Eyüboğlu, S. ve Günyol, S., Say Yayınlatı, İstanbul, s. 69.

¹¹⁷ Sartre, *Denemeler*, s. 70.

bir kavramdır. İnsanı seçmeye yönlendiren şey ise, içinde taşıdığı özgürlük duygusudur. İnsan her zaman karar vermek ve seçim yapmak zorundadır.

Sartre'a göre, bir anlamda seçmek elimizdedir, ne istersek seçebiliriz; elimizde olmayan seçmemektir. Seçmemeyi seçmek bile bir seçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer durum bu ise, insan kendini ve dolayısıyla başkalarını ilgilendiren seçimler yapmak ve bunun sorumluluğunu taşımak zorundadır.

“Özgürlüğün Yolları” adlı eserinde Daniel, içinde yaşadığı ortama göre anormal bir hayat tarzı olan homoseksüelliği bile bile seçmiştir. Bu seçiminde bilinç dışı baskıların, komplekslerin, ve içten gelen karanlık eğilimlerin hiçbir rolü yoktur. Son sözü söyleyen, daima bilinçli ben'dir. Fakat burada sözü edilen seçim ve özgürlük, insanın her istediğini yapabileceği anlamına gelmez. Özgür olmak, kendi başına kararlar alabilmek, aldığı kararları uygulayabilmek ve kararlarının sorumluluğunu üstlenebilmektir.

Sartre özgürlük ve sorumluluk ilişkisini *Denemeler*'de şu şekilde anlatmıştır:

“İnsan özgürdür, yapacağını daima seçer; başkası karşısında özgürdür, başkası da sizin karşınızda özgürdür: bu kurama çok basit felsefe kitaplarında rastlanır ve ben de onu özgürlüğümü tanımlamak için aklımda tutmuştum, ama benim gerçekten söylemek istediğime yetmiyordu. Benim söylemek istediğim, insanın kendinden sorumlu olduğuydu, hatta eylemler kendinin dışında bir şey tarafından dürtüklenmiş de olsa... Her eylem bir takım alışkanlıkları benimsenmiş düşünceleri, simgeleri beraberinde getirir ve öte yandan bizim en derin yerlerimizden çıkıp gelen ve bizim ilk özgürlüğümüzle ilgili bir şey taşır.”¹¹⁸

Sartre'a göre varoluşçuluğun ilk işi, her insanı kendi varlığına kavuşturmak ve varlığının sorumluluğunu omuzlarına yüklemektir. Ancak Sartre'ın anlattığı şekliyle sorumluluk, bireysel bir sorumluluk değil, bütün insanları kapsayan tümel bir sorumluluktur.

¹¹⁸ Sartre, *Denemeler*, s. 69 – 70.

Özgürlüğü istediğimizde, onun tamamen başkalarının özgürlüğüne, başkalarının özgürlüğünün de bizimkine bağlı olduğunu anlarız;

“Benim varoluşum başkasının varoluşunu da üstüne alır; benim varoluşum başkası için, başkasının varoluşu da benim içindir.”¹¹⁹

Sartre’a göre, insan kendi özgürlüğüyle birlikte, başkalarının özgürlüğünü de gözetmek zorundadır. Çünkü başkalarının özgürlüğünü gözetmediğim sürece, kendi özgürlüğümü de gözetemem. İnsan yalnızca kendi özgürlüğünün değil, diğer insanların da özgürlüğünün bilincine varır. İnsan, toplum içinde yaşayan sosyal bir varlık olarak, sadece kendine karşı değil diğer insanlara karşı da sorumluluk taşır. İnsan seçimleriyle, diğer insanları da bağlar. Sartre’a göre bu, tümel bir sorumluluktur.¹²⁰

Sartre bu durumu, evlenmek isteyen bir insanın durumuyla örneklendirir: Bir kişi evlenmek ya da çocuk sahibi olmak istiyor olabilir. Bu istek kişinin durumundan, tutkusundan ya da isteğinden doğabilir ve ilk bakışta oldukça kişisel bir seçim gibi görünebilir. Ancak kişi bu isteğiyle yalnızca kendini değil tüm insanlığı bağlamış oluyor. Bütün insanlığa tekli – evlenme (monogamie) yoluna sokmaya, bağlamaya çalışmış olur. Aynı şekilde Hıristiyan sendikasına girmeyi seçen bir işçi tüm insanlığı, “insana düşen, alın yazısına katlanmaktır” düşüncesine bağlamaya çalışmış olur. Kişi seçimleriyle belirli bir insan tasarısı kurar, yani kendisini seçerken gerçekte insanı seçer. Dolayısıyla yalnızca kendinden değil, tüm insanlıktan sorumlu bir duruma gelir.¹²¹

Fakat Sartre’ın özgürlük anlayışına göre, içinde bulunduğum durumda istediğim her şeyi koşulsuz bir şekilde seçebilmem mümkün değildir. Kişisel tarihimdeki seçimlerim, kimi olanakları benim için olanak olmaktan çıkarabilir. Bu durumda önceki seçimlerim, bundan sonraki seçimlerimin ne türden seçimler olacağı

¹¹⁹ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 49.

¹²⁰ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 70.

¹²¹ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 42.

konusunda bağlayıcı bir özellik kazanmıştır. Geçen yıllarda yaptığım seçimler doğrultusunda, kendime yaratmış olduğum bir karakter vardır.

Her zaman içinse, bu karakterin dışına çıkarak seçimler yapmam mümkün olmayabilir. Bu sebeple Sartre'a göre, insanın geçmişinde yaptığı seçimler, geleceğinde yapacağı seçimleri yansıtan bir varoluş aynası gibidir. İnsan birçok zaman, seçmediği belirlenmiş bir durum içinde de olabilir. Örneğin, doğmayı ya da nasıl görünüşte bir insan olacağımızı kendimiz belirlemeyiz. Bu durumda vücudum ve geçmişim, özgürlüğümü sınırlanmış gibi görünür.

Ancak özgürlük, geleceğe doğru belirlenmemiş her durumu aşmadır. Vücudumu, geçmişimi reddedebilir ya da kabul edebilirim, fakat bundan sonra yapacağım her türlü eylem benim sorumluluğum altındadır. Bir adamın homoseksüel, garson ya da döneke olmasıyla altı ayak boyunda ya da sarışın olması bambaşka şeylerdir.

Sorunun özü, olabilirlik, seçme ve karar gibi sözcüklerle sunulmuştur. Eğer altı ayak boyundaysam söylenecek pek fazla şey yoktur. Bir masanın, sözgelimi iki ayak yüksekliğinde oluşundan daha az bir gerçek değildir. Fakat bir döneke ya da garson olmak başkadır, her an yeni bir karara dayanır.

Bu durumlar, tamamıyla benim seçimim ve kararım ile oluşmuştur. Bu yüzden seçim ve seçimlerimin sorumluluğunu üstlenmenin, Sartre felsefesinde önemli bir yeri vardır. İnsan eylemleriyle kendi varoluşunu ortaya koyabilen bir canlıdır. İnsan şu andaki eylemleriyle varoluşunu ortaya koymanın yanı sıra tasarılarıyla geleceğe doğru yönelme sorumluluğunu da kendinde taşır.

“Kişi, tek başına bırakılmışlık içinde, kararını ancak kendisi verecektir. Buna ‘insancılık’ diyoruz, çünkü insanoğluna bununla, kendi içine kapanarak ve başkalarından koparak değil; ancak dışında bir amaca yönelerek varlığını gerçekleştireceğini göstermiş oluyoruz. Ona gösteriyoruz ki: Ancak şu kurtuluş ya da bu iş için çalışmakla, yani eylemle kendisini insancıl bir varlık olarak kuracaktır.”¹²²

¹²² Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 75.

Sartre'a göre son sözü söyleyen daima öznedir. O, bilinç dışı zihin kavramını tamamen reddederek, başka bir kavram ileriye sürer. Sartre'ın ileriye sürdüğü bu kavram, insanın kendi kendisini bilinçli bir şekilde ve iyice düşünmeden aldatması anlamına gelen kötü niyet kavramıdır. Özgürlük ve buna bağlı olarak yaşanan sorumluluk duygusunun insana vermiş olduğu kaygı, kötü niyeti meydana getirir. Kötü niyetli kimse, gerçeği başkalarından saklayan bir yalancı gibi, gerçeği kendisinden saklamaya çalışır. Kötü niyet dışarıdan gelmez, tamamen bilincin kendi kendisini etkilemesiyle oluşur.

Sartre, bu durumu kendisiyle flört etmek isteyen bir erkeğin, teklifine rıza gösterip göstermemeyi düşünen evli bir kadınla örnekler:

“Kadın, erkeğin niyetini bilmektedir ve kısa bir zaman içinde onun da bir cevap vermesi gerekecektir. Erkeğin uzattığı ele, elini uzatırsa onu umutlandırarak, elini çekerse belki de onunla gelecekte bir bağlantı kurması imkânsız hale gelecektir. Kararını vermek için çok fazla zaman yoktur ve burada kötü niyet devreye girer. Kadın elini erkeğin ellerine terk ettiğinde, tam olarak bunun bilincinde değildir. İç dünyasının aydınlandığını ve ruhunun bedeninden ayrıldığını duyumsar. Böylece kendini bir eşya / bir obje daha doğrusu kendinde bir varlığa çevirmiştir. Eli, erkeği ne kabul eden ne de karşı duran bir eşyaya döner. Kendisi – içinden kaçarak, özgürlüğünü ve karar verme sorumluluğunu kaybeder.”¹²³

Sartre'a göre kötü niyet,

“...düşünümünden az ya da çok bilinçli olarak kaçınmak; dünyanın düşünülmeden fark edilmiş rengi ve anlamı içine gömülmek; duygusal bir yargıya takılıp kalmak ve onun üzerinde ısrar etmek; ya da bir başkasının verdiği değer sonucunda iç rahatlığıyla yetinmek istemektir.”¹²⁴

Kötü niyetin ortaya çıkışındaki en önemli sebep, insanın özgürlüğünden ve sorumluluğundan korkarak, ondan kaçmaya çalışmasıdır. İnsan bu şekilde, varoluşunun sorumluluğundan kurtulacağını düşünerek kendisini kandırır. İnsanın

¹²³ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 75.

¹²⁴ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 76.

kaçışı her şeyden önce kendi varlığından bir kaçıştır. Kendi kendisiyle özdeş ve değişmez olan kendinde varlıkla birleşmek ister.

Özgürlükten, sorumluluktan ve hiçlikten kaçan insanın içindeki istek, kendinde varlık haline gelebilmek ve içindeki boşluğu kapatabilmektir. İnsanın aradığı ve ulaşmayı arzuladığı şey, hem nesnelere sağlamlığını ve değişmezliğini (kendinde varlığa) hem de bilincin saydamlığını aynı anda taşıyabilmektir. Ancak Sartre'a göre, bu imkânsız bir sentezdir. Çünkü kendinde varlık ve kendisi için varlık arasında meydana gelen tarifî imkânsız bu sentez, Tanrı'dan başka bir şey değildir. Bu iki varlık türünün birleşip bütünleşmesi anlamına gelen Tanrı, birbirine indirgenemeyen iki varlık alanının birleşmesini ifade ettiği için çelişiktir. Böyle bir bütünlük hiçbir zaman meydana gelmeyecektir.

İnsan sürekli olarak bu istek peşinde koşan, Tanrı olmayı özleyen varlıktır. Bu imkânsız birleşme isteği bilincin talihsizliğini meydana getirir. Bilincin tamlığa erişme isteği sürekli olarak onu rahatsız eder. Tanrı kavramı bir çelişme olduğu için, insanın çabası boşuna bir çabadır. Kendi kendisini sürekli bir yeniden yaratma durumunda olan insan, bir varoluş olarak, kendisini bir anda terk edilmiş olarak bulur ve umutsuzluğa düşer. İnsan kendisini tüm özgürlüğü ve sorumluluğu içinde, tek başına bırakılmış hisseder. İnsan bu durumda geçmişe dönemez, geleceğe güvenemez ve şimdi'nin kendisi için boş bir imkân olduğunu düşünür. Bu nedenle insan, kendisini saçma bir dünya içinde hisseder. Kendinde varlık olarak adlandırdığımız bu varlık türü, sebepsiz, izahsız ve saçmadır. Saçma, hayata ve dünyaya yakıştırılabilecek yegâne vasıftır. Doğmak, yaşamak, ölmek ve eylemde bulunmak saçmadır.

Sartre'a göre insan, dünya içinde sebepsiz olarak mevcuttur. Sartre, insanın bu durumuna onun "yapaylığı (*facticité*)" adını verir. İnsan, yokluk tarafından dünyanın herhangi bir yerine atılmış ve terk edilmiştir. Bunun ötesinde bir insan durumu yoktur. Salt bir yalnızlığa mahkûm olan insan, her an ölüme ve yokluğa doğru gitmektedir. İnsan, saçma dünya karşısında endişe içindedir. İnsan dünyanın bu saçma ve fazladan varlığı karşısında yoğun bir bulantı ve tiksinti duygusuna kapılır.

Saçma düşüncesi, Camus'de bilinç ile dünya arasındaki kopuşu ifade ederek insanda bir başkaldırıya sebep olurken, Sartre da insanı tiksinti ve bulantı ile yüz yüze bırakır. İnsan tüm özgürlüğü ve sorumluluğuyla, dünyanın sebepsiz ve saçma varlığıyla karşı karşıyadır.

Sartre'a göre insanın kendi özgür varlığının farkına varması ızdıraplı bir süreçtir. Bu anlamda insanın hissettiği acı ve ızdırap, özgürlük bilincinin öznel yapısıdır. İnsanın kendi özgürlüğünün bilincine sıkıntı ile varır. Sıkıntı aracılığıyla özgürlük kendini açığa çıkarır. Buna göre hiçlik, özgürlük ve sıkıntı iç içe geçmiş kavramlardır. Bunlar insan varlığının ayırt edici özellikleridir. Varlığın aranması yokluğun tanınmasına, yokluk özgürlüğe, özgürlük kötü niyete, kötü niyet bilincin varlık yönündeki hareketine yol açar.

İnsan, özgürlüğünün bilincine vardığı anda, kendini kötü niyetin pençesinden kurtarmış olur. İnsanın büyüklüğünü meydana getiren şey ise, bu saçma dünya içindeki yok oluşunu durdurabilmesi, ona bir anlam yükleyebilmesidir. İnsanın gerçek görevi bu alın yazısını kabul ederek, her an kendisini seçmesi ve yaratması, her şeyden önce varlığını tasdik ederek, ona uyum göstermesidir. Ancak bu şekilde, gerçek benliğini ve manevi alın yazısını bu dünyada gerçekleştirebilir. İnsan hayatı, bir anlam kazanma edimi olarak tarif edilebilir.

İnsan, hiçbir destek ve hiçbir yardım olmadan, her an insanı yaratmaya mahkûmdur. İnsanın bağlanacağı hiçbir manevi değer ve ona dışarıdan zorla kabul ettirilecek inanç olmadığı için tek gerçek eylemdir. İnsan eylemlerinin toplamından ibarettir.

SONUÇ

Jean Paul Sartre'a göre Kendinde varlık (l'etre en soi) ve Kendi için varlık (l'etre pour soi) bahsettiği iki varoluş biçimlerindedir. Kendinde varlık nesnenin varlığıdır, kendi için varlık ise bilinçli olan insanın varlığıdır. Kendinde varlık kendisi için varlığa tamamıyla zıt, özdeşlik ilkesinin kendisine tam olarak uygulandığı bir varlıktır. Kendinde varlık kendi için varlığın öncesinde vardır, fakat bir bilince obje olduğu durumda ortaya çıkar. Nesnelere alanı yani evren kendinde varlıktır ve ne ise o olan bir alan olarak değerlendirilir. Kendinde varlık sebepsizdir, yaratılmamıştır, zorunluluk değildir ve "saçmadır", fazladandır. Kendi için varlık olan, bilinç sahibi insan kendini bu fazladan kendinde varlık içinde bulur. İnsan kendini tamamlamak ister, bu tamamlama ancak kendi dışında bir varlıkla olabilir, bu durum ise mümkün değildir ve insanda bulantı oluşur. Sartre kendisi için varlığı yokluk olarak tanımlar. Kendinde varlık alanı fenomen alandır ve insan tarafından "saçma" olarak algılandığında "bulantı" oluşur.

Bulantı'nın kahramanı Requentin'in, duyduğu bulantı ve farkındalık, insanı nesnelere oluşan dünyanın saçmalığına götürür.

Varoluşçuluk; insanın varoluşunun özden önce geldiğini savunur. Varoluşçular için insanın dünyadaki somut varlığı önemlidir. İnsan önce var olur, varoluşu üzerine özünü kurar. Varoluşçu felsefe, insanın varlığını, iradesi ve bilinci olmayan nesneden ayırarak insanın dünyaya "fırlatılmış" olduğunu ileri sürer. İnsan için tikel ve bireysel olan bir kendi kendini yaratmadan söz edilebilir.

"Özgürlük" kavramı Sartre'ın felsefesinin en önemli ögesidir. İnsanın sahip olduğu bu "özgürlük" onu hayatın her alanında seçim yapmaya mecbur kılar, yaptığı seçimlerden de sorumludur. Bu nokta da özgürlük ve sorumluluk kavramları iç içe geçmiştir, herkes kendi hayatını seçimleri doğrultusunda şekillendirmekle yükümlüdür.

“İnsan istemese bile özgür olmaya mahkûm bir varlıktır. Zorunludur, çünkü yaratılmamıştır. Özgürdür, çünkü yeryüzüne geldi mi, dünyaya atıldı mı bir kez, artık bütün yaptıklarından sorumludur. Varoluşçu tutkunun gücüne inanmaz. Güzel bir tutkunun coşkunu bir sel gibi insanı bir takım kaçınılmaz edimlere sürükleyeceğini düşünmez. Kötü edimler için bir özür kaynağı saymaz tutkuyu. Ancak şunu düşünür bu konuda: İnsan kendi tutkusundan sorumludur. Varoluşçu; insanın kendisine yeryüzünde yol gösterecek, önceden verilmiş bir işaret olduğunu düşünmez. Her insanın bu işareti canının isteyeceği gibi yorumlayacağını bilir de ondan.”¹²⁵

Özgür olmak insanların yaratılışında vardır. Fakat sadece insan olduğun için özgürsün demek akli ve bu uğurda akli kullanan insanları görmezden gelmek demektir. Sartre’a göre insan her istediğini yapamaz ve yaptığı her hareketten de sorumludur.

“Özgürlük, bilincin hareketliliği, yani düşünüm yeteneği; belli bir duygusal durumdan kaçınabilme; dünyanın içinde erimekten sıyrılabilme; nesnelere aramızda uzaklık bırakabilme” dir.¹²⁶

Sartre insanın bilinci ve nesne arasında ki farkı ortaya koyabilmek için nesnenin varoluşunu ve insanın varoluşunu “kendinde varlık” ve “kendi için varlık” olarak ayırmıştır. Dünya yani nesnelere varlıktır, bilinç bunun dışında kaldığı ve boşluk olduğu içinde varlığın zıttı “yokluk” tur (hiçlik).Bilinç “nesne olmayan”dır ve doğada ki mekanik nedensellik ilkesine bağlı değildir. Dolayısıyla bilinç sahibi insan tamamen özgürdür.

İnsan önce birdenbire bulantı duygusu yaşar, sonra bilincini nesneden ayırır ve artık özgürlüğünün farkındadır. Bu özgürlüğü sorumluluğunu da beraberinde getirir. Sartre’ın daha sonraları üzerinde durduğu özgürlük anlayışı insanlığı hedef alan, toplumsal sorumluluk bilincine götüren bir insanlık anlayışıdır.

¹²⁵ Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 48.

¹²⁶ I.Murdoch, Sartre’ın Yazarlığı ve Felsefesi, Çev: Selahattin Hilav, Yazko Yay.,1983, s.73

“Hiçbir şey değişmedi ama yine de her şey başka bir biçimde var olup gidiyor. Anlatamıyorum. Bulantıya benziyor ama bu aynı zamanda onun tam tersi: Sonunda başımdan bir serüven geçiyor. Kendimi sorguya çekince, kendimin kendim olmaklığımın ve burada bulunmaklığımın başımdan geçtiğini görüyorum. Geceyi yarıp geçen benim. Bir roman kahramanı gibi mutluyum”.¹²⁷

“Varoluşçuluk bir hümanizmadır” adlı yazısında Sartre, insan kendi için seçerken, tüm insanlar için seçer. Sonuçta insanın kendini olmak istediği şekilde yaratmak için yaptığı eylemlerin hepsi ve olması gerektiğine inandığı imgeler başkaları için de yaratıcıdır.” derken aslında kişinin toplumsal sorumluluğunun altını çizer. Sartre insanın doğruyu kendisinin bulabileceğini ve her durumda farklılık gösterebileceğini söyler.

Sartre’a göre içinde yaşadığımız dünyayı biz seçemiyoruz, fakat bu dünyayı yaşanmaya değer ve güzel bulmamız ya da, çirkin, yaşanılmaz bulmamız kendimizin belirlediği bir durumdur. Dolayısıyla dünyamızı da tıpkı kendimiz gibi biz kuruyoruz.

“İnsan hiçbir destek ve hiçbir yardım olmadan, her an insanı yaratmaya mahkumdur.” İnsanın bağlanacağı hiçbir objektif ve manevi değer ona dışarıdan zorla kabul ettirilecek hiçbir ahlak ve inanç mevcut olmadığından, insan için ancak, aksiyonda (saf faaliyette) hakikat vardır. İnsan hareketlerinin toplamından ibarettir, herkesin yaşarken hayata, daha doğrusu kendi hayatına (varoluşuna) bir anlam vermesi gerekir. Sartre’a göre var olmak yapmaya irca ediyor. İnsanın hakikati aksiyondan ibarettir. İnsan hakiki maksatlarını kendisi seçer ve hür olarak gerçekleştirir. (Varlık ve Hiçlik)¹²⁸

¹²⁷ J.P.Sartre, **Bulantı** (La Nansee), Çev.Selahattin Hilav, Can Yay.,S.77

¹²⁸ Charles Moeller, **Jean Paul Sartre ve Tabiatüstünün Bilinmemesi**, Çev: Mehmet TOPRAK Remzi Kitabevi, 1969,s.50

KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (1994). *Çağdaş Felsefe*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (1994). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914 – 1980, *Türkiye İş Bankası Yayınları*, Ankara.
- Biemel, W. (1994). *Jean Paun Sartre*, Çeviren: Ataman, V., Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Bozkurt, N. (1998). *20. Yüzyıl Düşünce Akımları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Canberk, E. (1963). “Sartre ve Eleştiri Anlayışı”, *Yelken Dergisi*, Sayı: 79, s. 10 – 12.
- Cevizci, Ahmet. (2002). *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınevi, İstanbul.
- Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul.
- Copleston, F. (1990). *Çağdaş Felsefe Tarihi: Çağdaş Felsefe*, Cilt: 9, Bölüm: 2/b – Sartre, Çeviren: Yardımlı, A., İdea Yayınevi, İstanbul, s. 22.
- Cömert, S. (2007). *Jean Paul Sartre Felsefesi’nde “Kendisi İçin Varlık”ın Yeri*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, s. 45 – 46.
- Cranston, M. (1964). “Sartre ve Gündümlü Edebiyat”, Çeviren: Bilgi, A., *Dost Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, s. 15.
- de Beauvoir, S. (1966). *Sade’i Yakmalı mı?*, Çeviren: Süreya, Cemal, Fahir Önger Yayınları, İstanbul.
- Direk, Z. ve Güremen, R. (2004). *Çağdaş Fransız Düşüncesi*, Epos Yayınları, Ankara.
- Ehrenburg, I. (1967). “Sartre’in Kişiliği”, Çeviren: Bezirci, A., *Cep Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 15 – 18.
- Ekrem, A. (1984). “Sartre’in Romanlarına Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Hacettepe Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, s. 66 – 75.

- Gerçeker, A. (1968). “Sartre ve Özgürlük”, *Cep Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 25, s. 38 – 44.
- Gündoğan, A. O. (2004). “Bırakılmışlık”, www.aliosmangundogan.com/PDF/.../Ali-Osman-Gundogan-Birakilmislik, s. 1, Son Erişim Tarihi: 15.08.2011.
- Gündoğan, A. O. (2004/b). “Bulanti”, <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Bulanti.pdf>, Son Erişim Tarihi: 15.08.2011, s. 2.
- Gürsoy, K. (1991). *Sartre Ateizminin Doğurduğu Sorunlar*, Akçağ Kitabevi, Ankara.
- Hilav, S. (1993). *Felsefe Yazıları*, YKY Yayınları, İstanbul.
- Kaufmann, W. (1997). *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*, Çeviren: Göktürk, A., YKY Yayınları, İstanbul.
- Karakaya, T. (2004). *Sartre Felsefesi'nde Varlık Sorunu*, Elips Yayınları, Ankara.
- Moeller, C. (1969). *Jean Paul Sartre ve Tabiatüstünün Bilinememesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Mounier, E. (1986). *Varoluş Felsefesine Giriş*, Çeviren: Kırkoğlu, S. R., Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Murdoch, I. (1964). *Sartre'in Yazarlığı ve Felsefesi*, Çeviren: Hilav, S., Er – Tu Matbaası, İstanbul.
- Koç, Emel. (2008). “Jean Paul Sartre Felsefesi'nde Ben – Başkası – İletişim Problemi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı: 37, s. 333 – 348.
- Reneaux, R. (1994). *Egzistansiyalizm Üzerine Notlar*, Çeviren: Korlaelçi, M., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, s. 65.
- Sartre, J. P. (1989). *Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır*, Çeviren: Bezirci, A., Say Yayınları, İstanbul.
- Sartre, J. P. (1986). *Akıl Çağı – Özgürlüğün Yolları – I*, Çeviren: Devrim, G., Can Yayınları, İstanbul.
- Sartre, J. P. (1992). *Bulanti*, Çeviren: Alkan, E., Roman Yayınları, İstanbul.

Sartre, J. P. (1998). *Yöntem Araştırmaları*, Çeviren: Kırkoğlu, S., Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Sartre, J. P. (1998/b). *Materyalizm ve Devrim*, Çeviren: Türk – Eliçin, E., Toplumsal Dönüşüm Yayınevi, İstanbul.

Sartre, J. P. (1998/c). *Denemeler*, Çeviren: Eyüboğlu, S. ve Günyol, S., Say Yayınları, İstanbul.

Sartre, J. P. (2003). *Ego'nun Aşkınlığı: Fenomenolojik Bir Betimlemenin Taslağı*, Çeviren: Kırkoğlu, S. R., Alkım Yayınevi, İstanbul.

Sartre, J. P. (2009). *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. Çeviren: Çankaya – Eksen, G. & Ilgaz, T., İthaki Yayınları, İstanbul, s. 26 – 27.

Sartre, J. P. (2010). *Varoluşçuluk (Existentialisme)*, Çeviren: Bezirci, A., Say Yayınları, İstanbul.

Taşdelen, V. (2010). “Ali Osman Gündoğan İle Felsefe ve Edebiyat İlişkisi Üzerine”, *Bizim Külliye Üç Aylık Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı: 46, s. 15 – 20.

Topakkaya, A. (2009). “Felsefi Hermeneutik”, *Mersin Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı: 4, s. 75 – 92.

Uysal, S. S. (1963). “Filozof – Yazar Jean Paul Sartre”, *Cep Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 26, s. 37 – 46.

West, D. (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, Çeviren: Cevizci, A., Paradigma Yayınları, İstanbul.

Yavuz, H. (1975). “Edebiyatçı Olarak Jean Paul Sartre”, *Felsefe ve Ulusal Ekin Dergisi*, s. 192 – 202.

Yenişehirlioğlu, Ş. (1982). “Varlık Sorunsalı ve Jean Paul Sartre”, *Felsefe Yazıları – 2*. Kitap, Yazko Yayınları, Ankara.

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mürüvvet TOKSOY ÇİFTÇİ

Doğum Yeri : Denizli

Doğum Yılı : 1976

Medeni Hali : Evli

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1992-1994 : Karşıyaka Gazi Lisesi/Denizli Lisesi

Lisans 1996-2000 : Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2002-2006 : Fako-Actavis İlaç A.Ş T.T.T

2011-.... : Özel Bayraklı Akşam Lisesi/ Özel Bayraklı Anadolu Sağlık Meslek Lisesi Rehber Öğretmen